ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 13

ANADOLU FATİHİ
KUTALMIŞOĞLU SÜLEYMANŞAH

Prof. Dr. ALİ SEVİM

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1990

İÇİNDEKİLER

Ö N S Ö Z

Bugün üzerinde bağımsız bir devlet halinde yaşamakta olduğumuz bu *Ülkenin Fatihi (Anadolu Fatihi)* olma şerefini kazanmış olan *Kutalmışoğlu* Nâsırüddin Ebulfevâris Rüknüddin Gazi Süleymanşah, şüphesiz millî tarihimizin *Büyük Asker* ve *Devlet Adamları*'ndan birisidir. O, *Büyük Selçuklu Devleti Sultanı* Melikşah tarafından *Anadolu*'nun fethine başkumandan olarak atandıktan sonra, birkaç yıl içinde, *Orta-Anadolu* ile *Marmara Denizi* kıyılarına değin uzanan bölgeleri, aralıksız sürdürdüğü askerî hareketler sonucunda, fethetmeyi başarmış ve 1075 yılında, *Bizans* başkenti *İstanbul*'un hemen yanıbaşında, tarihî bir *Bizans* kenti olan büyük ve sağlam surlarla çevrili *İznik*'i fethederek burasını, kurduğu *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin başkenti yapmıştır. Böylece Süleymanşah, esasen *Selçuklu* akıncılarının *Doğu-Anadolu*'dan *Marmara* ve *Adalar Denizleri* kıyılarına değin harekâtta bulundukları bütün *Anadolu*'yu fethetme plânlarını başarıyla uygulamıştır. Hattâ onun, *Bizans* başkenti *İstanbul*'u da alıp *Rumeli* yakasına geçerek fetihlerini orada da sürdürmeyi plânlamış olması mümkündür. *Büyük Selçuklu Devleti*'nin fetih plânlarına uygun olarak Süleymanşah, *Anadolu*'nun fethedilen doğu bölgesinden başka orta, güney, kuzey ve batı bölgelerinin de tamamen fethini gerçekleştirme mücadelesini sürdürmüş, böylece *Türk* fetih hareketlerini bütün *Anadolu*'ya yayma imkânını sağlamıştır. Ayrıca o, *Bizans*'la başarılı siyasî ilişkiler de kurarak devletinin sınırlarını genişletmeyi başarmış, özellikle *Dragos Suyu Antlaşması*'yla da *Bizans*'a, *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin varlığını kabul ettirmiştir. İşte onun bu siyasî ve askerî başarıları sonucunda, *Azerbaycan*'dan kalabalık *Türkmen* kitleleri, *Anadolu*'ya

âdeta büyük bir sel halinde akmaya başlamıştır; dolayısıyla bu ülkede, *Türk* nüfusunun çoğalması gerçekleştirilmiştir. Süleymanşah, uyguladığı ekonomik politika ve özellikle toprak rejimi sonucunda, *Anadolu*'da, *Türk* ve *Türk* olmayan halkların toprağa bağlanıp, üretici durumuna gelmeleri ve dolayısıyla millî birlik ve beraberliğin sağlanmasını başarmıştır. Bu önemli sonuçlardan başka, Süleymanşah'ın *Anadolu*'da gerçekleştirdiği fetihler, *Türklerin*, *Adalar Denizi* ve *Akdeniz*'e ulaşmalarını ve dolayısıyla *Avrupa* milletleriyle ilişki kurmaları ve hattâ *Avrupa* ortalarına değin fetihlerini sürdürmüş olan *Osmanlı Devleti*'nin fetih plânlarına öncülük etmiş olması bakımlarından da büyük bir önem taşımaktadır. Genel bir sonuç olarak belirtmek yerinde olur ki, *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin ilk hükümdarı olan *Kutalmışoğlu* Süleymanşah'ın sahip olduğu *Türklük* bilinci, büyük azmi ve bitip tükenmeyen mücadeleleri sonucunda, *Türk ve Dünya* tarihi bakımından büyük önem taşıyan *Anadolu*, bir *Türk Yurdu*, bir *Türkiye* haline getirilmiştir. Bu nedenle ve her şeyden önce, büyük bir *Asker* ve *Devlet Adamı* olan *Ulu Türk Hükümdarı Kutalmışoğlu* Süleymanşah'ı, milletçe en içten duygularla anıp hatırasını gururla yaşatmak, biz *Türkler* için asla ihmal edilmemesi gereken millî bir görev olmalıdır.

Bu küçük eserimizde onun *Anadolu*'daki fetihleri ve bu ülkede *Türkiye Selçuklu Devleti*'ni kurma faaliyetleri, konuyla ilgili belli başlı araştırma ve kaynaklardan faydalanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ağır bilimsel ifade ve münakaşalardan uzak bir biçimde hazırladığımız bu eseri, yüce milletimizin istifadesine sunmakla kendimi sonderecede mutlu hissettiğimi belirtmeliyim.

ANKARA 1990

Prof. Dr. Ali SEVİM
AÜ. DTC. Fakültesi
Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı
Türk Tarih Kurumu Aslî Üyesi

G İ R İ Ş

XI. YÜZYILDA ORTA-DOĞU

Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın *Anadolu*'da, *Türkiye Selçuklu Devletini* kurmasından önce, *Orta-Doğu*'da, büyük devlet olarak *Büyük Selçuklu* ve *Bizans İmparatorlukları ile Bağdat Abbasî* ve *Mısır Fatımî Halifelikleri* ve *Büveyhoğulları* devleti görülmektedir. Bu büyük devletlerden başka *Kâkuyeoğulları (İsfahan* ve *Hemedan*'da), *Aphaza* ve *Gürcüler (Kafkaslar*'da), *Ziyaroğulları (Hazar Denizi*'nin güneyinde), *Şeddadoğulları (Erran*'da), *Mervanoğulları (Diyarbakır* ve yörelerinde), *Ukayloğulları (Musul* ve çevresinde) ve *Mirdasoğulları (Haleb* ve yörelerinde) gibi birtakım küçük emîrlikler bulunuyordu. Fakat *Selçuklular*, bütün *İslâm* âlemine ve dolayısıyla *Orta-Doğu*'ya hâkim olduktan sonra bütün bu küçük siyasî kuruluşlar, onların yüksek hâkimiyetleri altına girdiler.

Anadolu'da Selçuklu fetihleri

Selçuklular, 23 Mayıs 1040'da, *Gaznelilere* karşı kazandıkları ünlü *Dandanakan Meydan Savaşı*'ndan sonra *Horasan*'da bağımsız devlet kurdular. *Türk* ve dünya tarihi bakımından çok büyük ve önemli sonuçlar doğuran bu zaferden sonra *Selçuklular*, *Merv* kentinde topladıkları *Büyük Kurultay*'da, *Türklerin* çok eski devirlerden beri sahip oldukları *Dünya hâkimiyeti ülküsü* uyarınca, gerek doğuda, gerekse batıda büyük fetihlere girişmeyi kararlaştırdılar. İlk *Selçuklu* sultanı Tuğrul Bey'in önderliğinde, batı yönünde yapılan fetihler, dünya, özellikle *Orta-Doğu* tarihi bakımından büyük değer kazanmıştır.

Gazneli sultan Mesud'un tahta geçmesinde büyük rol oynayan ve kaynaklarda *Balhan*, *Irak* ve *Nâvekiyye* adlarıyla anılan *Türkmenlerin*, onun ihanetine uğramaları sebebiyle Boğa, Göktaş, Dana, Oğuzoğlu Mansur,

Anasıoğlu vs. gibi beylerin yönetimleri altında *Horasan*'dan batıya hareket ettiler. Bunlardan bir bölüğü, *Acem Irakı* (*Hemedan-İsfahan* arasında)'na, başka bir bölüğü de *Azerbaycan*'a gelerek bura hâkimi Vehsudan'ın hizmetine girdiler. Bununla birlikte Vehsudan'ın onlardan kuşkulanması ve dolayısıyla bazı beylerini öldürtmesi sonucunda, bunlardan bir kitle, *Urmiye Gölü* taraflarına gelerek buradaki soydaşlarına katıldılar. Böylece sayıları daha da artan bu *Türkmenler*, *Azerbaycan*'daki diğer *Türkmenlerle* birlikte *Anadolu* sınırlarını aşıp *Hakkâri* yörelerine geldiler; çok geçmeden *Batman*, *Garzan*, *Zap* ve *Bolan* sularındaki engebeli araziyi istilâ ettiler. Daha sonra onlar, *Müslüman Mervanoğulları* beyliğinin yönetimindeki *Diyarbakır*, *Silvan*, *Mardin*, *Cizre* ve yörelerine akınlar yaptılar. Fakat *Cizre Mervanlı* emîri Süleyman'ın ihanetine uğramaları sebebiyle buradan ayrılıp *Musul*'a yöneldiler. Kendilerine karşı harekete geçen bura emîri Karvaş'ı yenilgiye uğrattılar (1042). Bir yıl sonra, yani 1043 yılında, Karvaş'ı ikinci kez yenilgiye uğratıp, *Musul*'u elegeçirdiler ve yörelerine akınlar yaptılar. *Türkmen* beyleri, elegeçirdikleri il ve ilçe camilerinde, kendisine tâbi olduklarını göstermek ve dolayısıyla, bu istilâ hareketlerine meşrûluk vermek amacıyla, *Selçuklu* sultanı Tuğrul Bey adına hutbe okutmuşlardır. Bununla birlikte memleketleri istilâya uğrayan emîrler, Tuğrul Bey'e başvurarak "*Türkmen* istilâsını durdurtmasını" dilediler; o da onlara "Bu isteklerini yerine getireceğini" bildirdi. Fakat bu sıralarda *Musul* emîri Karvaş, komşu emîrlerden de yardım alarak *Musul* ve yörelerindeki *Türkmenleri* Nisan 1044'de bozguna uğrattı. Bunun üzerine bu *Türkmenler*, kuzeye *Diyarbakır* yörelerine çekildiler. Sultan Tuğrul, onlara bir ulak göndererek "*İslâm* memleketlerine akınlar yapmamalarını, *Azerbaycan*'da yerleşip, *Bizans*'a akınlar yapacak olan *Selçuklu* komutanlarına katılmalarını" bildirdi. Tuğrul Bey'in buyruğu üzerine bu *Türkmenler*,

Mansur, Göktaş ve Anasıoğlu beylerin yönetimleri altında, kendilerine engel olan *Van Gölü Bizans* valisi Stefanos'u yenilgiye uğrattıktan (1045) sonra *Azerbaycan*'a geldiler. Daha sonraki yıllarda bu *Türkmenler*, Tuğrul Bey'in buyruğu gereğince, *Bizans*'a *(Anadolu)* karşı düzenlenen bütün askerî hareketlere katıldılar.

Sultan Tuğrul, devletin başkentini *Nişapur*'dan *Rey* (*Tahran* yakınlarında) kentine naklettikten sonra, beraberinde bulunan *Selçuklu* şehzâdeleri Kutalmış, Resultekin, İbrahim Yınal, Hasan ve Yakutî'yi özellikle batı yönündeki ülkelerin fethiyle görevlendirdi. Bu *Selçuklu* şehzâdeleri birkaç yıl içinde, *Hemedan*, *İsfahan*, *Hazar Denizi* bölgesi, *Azerbaycan* ve *Doğu-Anadolu* bölgesinden *Güney-Kafkaslara* kadar olan yerleri istilâ ettiler. Bu yeni *Selçuklu* harekâtı üzerine *Bizans* imparatoru IX. Konstantin Monomak'ın, Liparit komutasında sevkettiği kuvvetler, *Müslüman Şeddadoğulları* beyliğinin başkenti *Dovin*'e kadar olan yöreleri istilâ etti (1045). Bunun üzerine Tuğrul Bey'in emriyle harekete geçen Kutalmış, *Gence* önlerinde Liparit'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu zafer, *Bizans*'a karşı kazanılan ilk *Selçuklu* başarısı idi. Öte yandan şehzâde Hasan, *Van Gölü* bölgesine akınlar yapmakta iken Katakalon ve Aaron kumandasındaki *Bizans* ordusu ile *Büyük Zap Suyu* yörelerinde, 1047/48 yılında, giriştiği savaşta yenilgiye uğradı ve şehit oldu. Bu yenilgi üzerine Tuğrul Bey, İbrahim Yınal'ı *Azerbaycan Genel Valiliğine* atayarak ona "Kutalmış'la birlikte *Anadolu* fetihlerine devam etmesini" bildirdi. Derhal harekete geçen *Selçuklu* ordusu, *Erzurum*'u fethettikten sonra Liparit, Katakalon ve Aaron komutasındaki *Bizans* ordusunu *Pasin* ovasında, *Hasankale (Kapetru Kalesi)* önlerinde, ağır bir yenilgiye uğrattı (Eylül 1048), başkomutan Liparit de tutsak alındı. Böylece şehzâde Hasan'ın intikamı alındığı gibi, çok sayıda tutsak ve ganimet elegeçirildi. İbrahim Yınal, tutsak Liparit ve değerli ganimetleri başkent

Rey'de bulunan Tuğrul Bey'e bizzat götürüp takdim etti.

Peçenek Türkleri'nin batı yönünden *Bizans*'ı ciddi şekilde tehdit etmeleri sebebiyle ve özellikle *Pasin* yenilgisinden sonra imparator Monamak, *Anadolu*'da *Selçuklularla* yeni bir mücadeleye girişmeyi göze alamadı. Bu sebeple eski vasalı *Mervanlı* emîri Nasruddevle Ahmet aracılığıyla sultan Tuğrul'a barış önerisinde bulundu. Tuğrul Bey, tutsak Liparit'in salıverilmesi için *kurtuluş akçası* ve değerli armağanlarla gelen *Bizans* elçi heyetini huzuruna kabul ile, kurtuluş akçasını almaksızın Liparit'i serbest bıraktı. Daha sonra Tuğrul Bey, Şerif Ebulfazl Nâsıruddin başkanlığında *İstanbul*'a bir elçi heyeti gönderdi. Yapılan müzakereler sonucunda "*Emevîler* devrinde *İstanbul*'da yapılan ve harap bir durumda olan camiin tamiri, mihrabının üzerine eski *Türk* hâkimiyet simgesi olarak kullanılan ve Tuğrul Bey'in de mühründe bulunan *ok* ve *yay* işaretinin konması, *Mısır Fatımî* halifeliği adına okunan şiî hutbesinin, sünnî *Abbasî Halifeliği* ve *Selçuklu Sultanlığı* adına değiştirilmesi" kararlaştırıldı; fakat "*Bizans*'ın *Selçuklu* devletine yıllık vergi ödenmesi" maddesi kabul edilmedi (1049/50).

Sultan Tuğrul, ülke içindeki bazı huzursuzlukları ortadan kaldırıp devletin merkeziyetçi kudretini hâkim kıldıktan sonra *Anadolu* fetih harekâtına başladı. O, 1054 yılında *Anadolu* sınırlarını aşarak *Van Gölü*'nün kuzey-doğusundaki *Muradiye* (Eski adı: *Bergiri)* ile *Erciş*'i fethetti; daha sonra *Malazgirt*'i kuşattı. Sultan, bir yandan *Bizans* muhafızı Vasil'in savunduğu kaleyi büyük bir mancınıkla dövdürürken, bir yandan da surların dibinden lâğımlar kazdırdı. *Selçuklu* askerlerinin öğle vakti, çadırlarında bulundukları sırada, bir *Norman* fedaisi petrol-kükürt karışımından oluşan maddeleri fırlatarak tahta *Selçuklu* mancınığını ateşe verdi. *Norman* askeri derhal takip edildi ise de yakalanamadı; böylece

Malazgirt kuşatmasına bir süre ara verildi. Bununla birlikte sultan Tuğrul'un üç kola ayırdığı ordu birlikleri, bir yandan *Kafkas*, *Canik* ve *Sasun* dağlarına ve nihayet *Erzincan*'a kadar ilerlerken, bir yandan da *Çoruh* vadisi ötesindeki memleketleri istilâ ettiler ve bu harekât sırasında, *Bizans* kuvvetleriyle birçok kez çarpışmalarda bulundular; bu arada general Gagik'in yönettiği *Bizans* birlikleri tamamen yok edildi. Bizzat Tuğrul Bey'in başında bulunduğu kuvvetler, *Kars*'ı kuşattıktan sonra *Pasin* ovasına kadar ileri hareketlerini sürdürdüler; hiçbir *Bizans* kuvveti kendilerine karşı koymaya cesaret edemedi. Daha sonra Tuğrul Bey, yeniden *Malazgirt* kalesini kuşattı; surların bazı yerleri delindi ise de kale yine alınamadı. Sultan Tuğrul, kış mevsiminin yaklaşması dolayısıyla ilkbaharda yeniden harekâta başlamak üzere, elegeçirilen tutsak ve ganimetlerle *Anadolu*'dan ayrıldı; bu dönüş sırasında *Adilcevaz* da fethedildi.

Tuğrul Bey'in ayrılmasından sonra onun buyruğuyla *Anadolu*'da çeşitli kumandanların yönettiği *Selçuklu* kuvvetleri, istilâ ve fetih hareketlerine devam ettiler. Bu cümleden olarak Çağrı Bey'in oğlu Yakuti, 1057 yılında, beraberinde emîr Sabuk (Sandak veya Saltuk olabilir), *Doğu-Anadolu*'ya başarılı akınlar yaptı. Kendisine karşı gönderilen *Bizans* generali Nikephoros Bryennios, onunla giriştiği bütün çarpışmalarda yenilgiye uğradı. Şehzâde Yakuti'nin gönderdiği başka bir *Selçuklu* birliği, *Kars* ve *Anı* kalelerini kuşattı ise de elegeçiremedi. Yine bu kuvvetler, *Pasin ovası* ve yörelerindeki kent ve kaleleri kuşatıp sıkıştırdılar ve *Ügümi*'yi fethettiler. Yakuti'nin *Azerbaycan* ve *Erran*'dan sevkettiği *Türkmen* birlikleri ise, *Erzurum*, *Erzincan* ve *Kemah*'a kadar harekâtta bulunarak buraları elegeçirdiler, *Harput* yörelerine de akınlar yaptılar. Yakuti'ye bağlı başka bir *Selçuklu* kuvveti, *Şebinkarahisar*'ı fethetti. Yiğit *Türk* komutanlarından emîr Dinar, üç bin atlı kuvvetiyle *Bizanslıların* şiddetle savundukları *Malatya*'yı elegeçir-

di ve kent yöreleri akınlara uğratıldı. Emîr Dinar'ın bu çarpışmalarda şehit olduğu ileri sürülüyor (1058).

Şehzâde Yakuti, 1059 yılında da, sultan Tuğrul'un buyruğuyla, beraberinde, Horasan Sâlârı, Kapar (Emîr Kebir olabilir), Kicaciç (Kiçkine olabilir) ve Sabuk adlı emîrler olduğu halde, *Van Gölü*'nün kuzeyinden *Anadolu*'ya girdi, Horasan Sâlârı, *Urfa*'yı kuşattı ise de alamadı. Emîr Sabuk ise *Sivas* ve kalesini kolayca elegeçirdi. Yeni *Bizans* imparatoru X. Konstantin Dukas'ın, *Selçuklu* askerî harekâtını önlemek için *Anadolu*'ya gönderdiği general Pankaras, *Selçuklu* kuvvetleri karşısında başarılı olamadı.

Tuğrul Bey, 1062 yılında, *Azerbaycan* ve *Erran*'a gelerek *Anadolu*'da sürdürülen askerî harekâtı denetledikten ve Yakuti'ye "Bu harekât başkomutanlığına devam etmesini" bildirdikten sonra *Irak*'a gitti. Yakuti, Horasan Sâlârı ve Cemcem (*Erzurum*'da türbesi olan Cemceme Sultan olabilir) adlı emîrlerle birlikte *Anadolu* sınırlarını yeniden aşıp, *Ergani* ve yörelerini (*Bagin* ve *Tulhum*'u) akınlara tâbi tuttu; ayrıca *Selçuklu* vasalı *Diyarbakır* emîri Nasr ile birlikte *Dicle* ve *Fırat* havzalarını istilâ etti. Bu akınları önlemek amacıyla imparator Dukas, general Herve ve *Urfa* valisi Tavdanos'u görevlendirdi; fakat *Selçuklu* akıncılarının *Azerbaycan*'daki üslerine dönmeleri sebebiyle herhangi bir savaş yapılamadı. Bununla birlikte bu iki *Bizans* kumandanı, *Türk* ve *Mervanlı* kuvvetlerinin savundukları *Âmid* (Eski *Diyarbakır*)'i kuşattı. Şehir dışında yapılan ve her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği savaşta, *Selçuklu* emîri Hacı Başara şehit oldu, Tavdanos da hayatını kaybetti. Tuğrul Bey devrinde gerçekleştirilen akınlar sonunda, *Sivas*'a kadar olan *Bizans* kale ve müstahkem yerleri büyük ölçüde tahrip edildi ve böylece bu bölgelerdeki *Bizans* savunma gücüne telâfisi güç ağır darbeler indirildi.

di ve kent yöreleri akınlara uğratıldı. Emîr Dinar'ın bu çarpışmalarda şehit olduğu ileri sürülüyor (1058).

Şehzâde Yakuti, 1059 yılında da, sultan Tuğrul'un buyruğuyla, beraberinde, Horasan Sâlârı, Kapar (Emîr Kebir olabilir), Kicaciç (Kiçkine olabilir) ve Sabuk adlı emîrler olduğu halde, *Van Gölü*'nün kuzeyinden *Anadolu*'ya girdi, Horasan Sâlârı, *Urfa*'yı kuşattı ise de alamadı. Emîr Sabuk ise *Sivas* ve kalesini kolayca elegeçirdi. Yeni *Bizans* imparatoru X. Konstantin Dukas'ın, *Selçuklu* askerî harekâtını önlemek için *Anadolu*'ya gönderdiği general Pankaras, *Selçuklu* kuvvetleri karşısında başarılı olamadı.

Tuğrul Bey, 1062 yılında, *Azerbaycan* ve *Erran*'a gelerek *Anadolu*'da sürdürülen askerî harekâtı denetledikten ve Yakuti'ye "Bu harekât başkomutanlığına devam etmesini" bildirdikten sonra *Irak*'a gitti. Yakuti, Horasan Sâlârı ve Cemcem *(Erzurum*'da türbesi olan Cemceme Sultan olabilir) adlı emîrlerle birlikte *Anadolu* sınırlarını yeniden aşıp, *Ergani* ve yörelerini *(Bagin* ve *Tulhum*'u) akınlara tâbi tuttu; ayrıca *Selçuklu* vasalı *Diyarbakır* emîri Nasr ile birlikte *Dicle* ve *Fırat* havzalarını istilâ etti. Bu akınları önlemek amacıyla imparator Dukas, general Herve ve *Urfa* valisi Tavdanos'u görevlendirdi; fakat *Selçuklu* akıncılarının *Azerbaycan*'daki üslerine dönmeleri sebebiyle herhangi bir savaş yapılamadı. Bununla birlikte bu iki *Bizans* kumandanı, *Türk* ve *Mervanlı* kuvvetlerinin savundukları *Âmid* (Eski *Diyarbakır*)'i kuşattı. Şehir dışında yapılan ve her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği savaşta, *Selçuklu* emîri Hacı Başara şehit oldu, Tavdanos da hayatını kaybetti. Tuğrul Bey devrinde gerçekleştirilen akınlar sonunda, *Sivas*'a kadar olan *Bizans* kale ve müstahkem yerleri büyük ölçüde tahrip edildi ve böylece bu bölgelerdeki *Bizans* savunma gücüne telâfisi güç ağır darbeler indirildi.

Sultan Tuğrul'un ölümünden (Eylül 1063) sonra *Büyük Selçuklu* devleti sultanı olan Alp Arslan, Kutalmış'ın isyanını bastırıp onu bertaraf ederek ülke içinde birlik ve huzuru sağlamayı başardı. Çok geçmeden sultan Alp Arslan, Tuğrul Bey devrinden beri yapılagelen *Anadolu* seferlerini devam ettirmek üzere, ordusuyla başkent *Rey*'den *Azerbaycan*'a geldi (Şubat 1064). Daha sonra o, *Urmiye Gölü*'nün kuzey-doğusundaki *Merend*'e ulaştı. Burada, *Anadolu*'ya devamlı akınlar yapan emîr Tuğtekin, huzuruna gelip, giriştiği akınlar ve özellikle *Anadolu*'ya giden yollar hakkında kendisine bilgi verdi. Çok geçmeden *Nahçıvan*'a gelen sultan, ordusuna, iki koldan ileri hareket emri verdi. Bizzat başında bulunduğu kolla ilerleyerek, *Selçuklu* istilâsı sebebiyle *Bizans*'ın *Anadolu*'daki hâkimiyetinin çökmesinden faydalanarak *Lori* ve çevresinde, bağımsız bir *Ermeni prensliği* kurma mücadelesi yapmakta olan Giorg'un "Yıllık vergi ödemek şartı ile *Selçuklu* vasalı olma" önerisini kabul etti. Daha sonra *Gürcistan*'a yürüyen sultan, *Tiflis* ve *Çoruh* ırmağı arasındaki yerleri *(Kartlı* ve *Javakhet)* istilâ ederek *Gürcistan*'ın kuzey ucuna kadar ilerledi ve *Trialet* dağlık bölgesini fethetti; bu sırada *Selçuklu* öncü birlikleri de *Kveliskür* kentine ulaşmışlardı. Daha sonra Alp Arslan, *Şavşat* üzerinden güneye indi ve *Kars* taraflarındaki *Akşehir (Sepidşehr)* ve yörelerini de fethetti (Temmuz 1064). Çok geçmeden sultan, *Bizans* kuvvetlerinin şiddetle savunduğu *Allaverdi* şehrini hücumla elegeçirdi. *Kafkas* dağlarına kaçmak suretiyle canını kurtaran *Gürcü* prensi IV. Bagrat, sultana özel bir elçi heyeti gönderip "*Selçuklu* devletine yıllık vergi verme ve dolayısıyla vasallığını kabul etme" karşılığında barış istedi. Prensin önerisini kabul eden sultan, askerî harekâtı durdurduktan sonra *Aras* ırmağı havzasına geldi. Öte yandan oğlu Melikşah, vezir Nizamülmülk ve Yakuti ile birlikte *Anberd, Sürmeli* ve *Hagios Georgio* kale ve kentlerini fethetti. Daha sonra Melikşah, *Hıristiyan* din

adamlarının oturdukları sağlam surlara sahip olan *Meryemnişin (Şirek*'teki *Marmaraşin* olabilir) kent ve kalesini, şiddetle sürdürülen bir kuşatma sonunda, fethetmeyi başardı. Bu önemli başarılarından dolayı sultan, oğlunu ve Nizamülmülk'ü huzuruna çağırıp kutladı. Daha sonra sultan Alp Arslan, bütün ordu birliklerini toplayarak *Anı* kalesine yürüdü. *Arpaçay* üzerinde bulunan, sağlam surlar ve içi su dolu derin hendeklerle korunan ve çok sayıda *Bizans* askerleri tarafından savunulmakta olan bu ünlü kaleyi şiddetle kuşattı. *Bizans* kuvvetlerinin bütün karşı saldırıları geri püskürtüldü. Sultanın verdiği mahirane savaş taktiğini tam anlamıyla uygulayan *Selçuklu* kuvvetleri, kaynaklarda "Asla elegeçirilemez" şeklinde vasıflanan muazzam *Anı* kalesini fethetmeyi başardılar. Sultan, kent ve kalesinin yönetimine atamalar yaptıktan sonra yer yer yıkılan surları tamir ettirdi ve şehirde bir de mescit yaptırdı. Şehirdeki *Hıristiyan* din adamlarına hiç dokunmayarak *başvergisi (cizye)* karşılığında, onlara *aman* verdi (Ağustos 1064). Sultan Alp Arslan, fethettiği *Ermeni* ve *Gürcülerin* oturduğu *Bizans* memleketlerinin yönetimlerini, beraberinde sefere katılan *Selçuklu* devletine tâbi emîrlere şöylece verdi :

1 — *Van Gölü* bölgesi : *Nahçıvan* emîri Ebû Dülef'e.

2 — *Anı* ve yöreleri : *Dübeyl* emîri Minuçehr'e.

3 — *Gürcistan* toprakları : *Gence* ve *Tiflis* emîrlerine.

Daha sonra sultan, başta *Abbasî* halifesi Kaaim Biemrillah olmak üzere, bütün *Müslüman* hükümdarlarına birer mektupla *(fetihnâme)* "Küffara karşı kazandığı zafer ve gerçekleştirdiği fetihler" hakkında bilgi verdi. Bu haber üzerine *Bağdat* ve diğer İslâm başkentlerinde, kutlama törenleri ve şenlikler yapıldı. *Abbasî* halifesi, sultana gönderdiği cevabî mektupta, onu kutladıktan başka ona *Fetihler Babası (Ebulfeth)* unvanını vermiştir. Sultan Alp Arslan, ülke içinde ortaya çıkan bazı huzursuzluklar sebebiyle ve ayrıca doğu sınırlarında birtakım

fetihler yapmak amacıyla, *Anadolu*'dan ayrıldı. Bununla beraber *Selçuklu* emîr ve kumandanlarına "*Anadolu* fetihlerine devam etmeleri" hususunda emîrler verdi. Bunun üzerine daha önceleri de *Anadolu*'da fetihler yaptığını gördüğümüz Horasan Sâlârı, *Dicle* ırmağı havzasındaki kalelerden bazılarını elegeçirdikten sonra *Urfa* yörelerine gelerek *Siverek* taraflarına ve bu arada *Urfa*'yı da başarısız bir kuşatma harekâtında bulundu (1064/65). O, aynı yıl içinde, bu yörelere yeniden akınlar yaptı, hattâ *Dipnisar* kalesini fethetti. Bu sırada kendisine karşı çıkan bir *Bizans* birliğini de bozguna uğrattı. Horasan Sâlârı, aynı yılda, *Urfa ve* yörelerine üçüncü kez akınlar düzenledi. Daha sonra o, yörelerine gelip karargâh kurduğu *Diyarbakır* emîri Nizamüddin Nasr ile müzakerelerde bulunmak için şehre girdiği zaman, Nizamüddin tarafından hile ile öldürülerek bir kuyuya atıldı; bu sebeble bu kuyu, *Horasan Sâlârı Kuyusu (Bi'ru Sâlârı Horasan)* adıyla anılmıştır.

Değerli *Selçuklu* emîrlerinden Gümüştekin, sultan Alp Arslan'ın emriyle beraberinde Afşin, Ahmetşah ve daha bazı *Selçuklu* emîrleri olduğu halde, *Murat* ve *Dicle* havzalarından geçerek *Ergani* ve *Nizip* yörelerindeki birkaç kaleyi elegeçirdi ve *Nusaybin*'i kuşattı; daha sonra da *Adıyaman (Hısnı Mansur)* yörelerine akınlar yaptı. Kendilerine karşı çıkan *Bizans* kumandanı Aruandanos, yenilgiye uğratıldığı gibi, tutsak da alındı, fakat 40 bin altın karşılığında serbest bırakıldı. Bu harekâttan sonra Gümüştekin ve beraberindeki emîrler, büyük ganimet ve tutsaklarla *Selçuklu* harekât üssü olan *Ahlat*'a döndüler. Emîr Afşin, burada arası şiddetle açılıp kavgaya tutuştuğu Gümüştekin'i öldürdü ve sultanın gazabından korkarak atlı kuvvetleriyle *Anadolu* içlerine çekildi ve *Bizans*'a akınlara başladı. Genel karargâhını Ortaçağda *Karadağ* adıyla anılan *Amanos* dağlarında kuran Afşin, Ağustos 1067'de, iki ayrı koldan kuvvet sevkederek *Dülük*'ü *(Gaziantep*'in kuzey-batısın-

da) elegeçirdi ve *Antakya* yörelerini baştan aşağı yağma akınlarına uğrattı. Afşin Bey, daha sonra *Malatya*'ya yönelerek karşısına çıkan bir *Bizans* kuvvetini bozguna uğratıp darmadağın etti. Bir süre sonra da *Kayseri*'ye saldırıp şehre, geçici bir süre hâkim oldu. Afşin, batı yönünde harekâtına devamla *Karaman* yörelerine kadar olan *Bizans* kent, ilçe ve kalelerine saldırılarda bulundu, daha sonra da *Toros* ve *Amanos* dağları üzerinden *Haleb*'e geldi. O, 1067 yılı sonlarında, *Kuzey-Suriye*'nin önemli bir ticaret merkezi olan bu şehirde, *Anadolu*'dan elegeçirdiği tutsak ve ganimetleri sattı. Afşin Bey, daha sonra, yeniden *Antakya* yörelerinde geniş yağma akınlarında bulundu, bu harekât sırasında çok sayıda ganimet ve tutsak elegeçirdikten başka, *Antakya Bizans* valisinden 100 bin altın ve savaş araçları aldı. Öte yandan sultan Alp Arslan, *Anadolu*'da *Bizans*'a karşı başarılı akınlarda bulunan Afşin Bey'e "affettiğini" bildiren bir mektup gönderdi. Bu sırada *Antakya* yörelerinde bulunan Afşin, sultandan gelen af mektubunu aldıktan sonra onun katına çıkmak amacıyla, atlı kuvvetleriyle birlikte buradan ayrıldı (Nisan 1068).

Sultan Alp Arslan, bazı *Türk* kavimlerinin *(Alan, Hazar, Komuk* vs.) *Selçuklu* vasalı *Şeddadoğulları* ve *Şirvanşahların* memleketlerini istilâ etmelerinden (1065) sonra, 1067/68 yılında, *Horasan*'dan büyük bir orduyla hareket ederek, ikinci kez *Aras*'ı geçip *Gürcistan'a girdi*. Sultan, ormanlık alanlarda gizlenen ve *İslâm* memleketlerine saldıran *Gürcü* eşkiyasının kalelerini fethetti ve böylece onları etkisiz hale getirdi. Daha sonra sultan, *Gürcülere* ait *Tiflis*, *Rustov* vs. kent ve kaleleri fethetti. Bunun üzerine *Gürcü* hükümdarı Bagrat, "*Selçuklu* devletine yıllık vergi ödeme ve vasallığını kabul etme" şartlarıyla barışa razı oldu. Bu sıralarda *Selçuklu* akıncı birlikleri de *Trabzon*'a kadar akınlar yaptılar. Sultan Alp Arslan'ın bir süre sonra vasallık statülerine uymayarak *Tiflis*'i işgal eden *Gürcülere* karşı emîr Sav-

tekin kumandasında sevkettiği kuvvetler, *Gürcüleri* yenilgiye uğratıp yeniden itaat altına aldı (Nisan/Mayıs 1069). Esas plânı "*Anadolu*'da geniş çapta fetihler yaparak *Bizans*'a ağır darbeler indirmek" olan sultan Alp Arslan, ülkesinin doğu sınırlarında ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle *Anadolu*'dan ayrıldı. Bununla birlikte o, *Kutalmışoğulları* Mansur ve Süleyman ile Yakuti ve Erbasan (Erbasgan) adlarındaki *Selçuklu* şehzâdelerini "*Anadolu*'daki fetih hareketlerini sürdürmekle" görevlendirdi. Adları geçen bu *Selçuklu* şehzâdeleri ve onlarla birlikte olan Afşin, Sandak, Ahmetşah, Türkman, Demleçoğlu Mehmet ve Duduoğlu gibi işbilir ve ünlü *Türkmen* beylerinin *Anadolu*'nun çeşitli bölgelerinde giriştikleri akınlar, 1069 yılı boyunca sürüp gitti. Bu akınları durdurmak amacıyla yeni *Bizans* imparatoru Romanos Diogenes, *Anadolu*'ya *Bizans* kuvvetleri gönderdi ise de hiçbir başarı sağlayamadı. Bunun üzerine imparator, çeşitli uluslardan hazırladığı bir orduyla Mart 1068'de, *Kayseri* üzerinden *Sivas*'a, oradan da *Divriği* yönüne hareket etti ve buralarda harekâtta bulunan bir kısım *Selçuklu* akıncı birliklerini püskürttü. Bu başarı üzerine imparator, *Selçuklu* kuvvetlerinin hareket üsleri olan *Ahlat*'ı almak için *Harput*'a geldi. Fakat bu sırada o, Philaretos Brachamios'un savunduğu *Malatya*'nın *Selçuklu* kuvvetleri tarafından tahrip edildiğini haber aldı; buna rağmen, yürüyüşüne devamla *Palu*'ya erişti. Bu sıralarda, yine *Selçuklu* akıncı birliklerinin *Konya*, *Karaman* ve diğer birçok *Bizans* kent ve kalelerini istilâ ettiklerini öğrendi. Bunun üzerine o, bu *Selçuklu* akıncılarının dönüş yollarını kesmek amacıyla, geri dönüp *Kayseri*'ye geldi ise de *Selçuklu* kuvvetleri, *Toros* ve *Amanos* dağlarını aşıp güneydeki hareket üsleri olan *Haleb*'e ulaşmışlardı. Bunun üzerine *Kuzey-Suriye* seferine girişen Romanos Diogenes, *Menbic*, *Artah* vs. bazı kaleleri elegeçirdi. Bu sıralarda Afşin ve Ahmetşah, *Orta-Anadolu*'da geniş ölçüde harekâtta bulunarak ünlü *Amûriye (Amorion)*

kentini fethiyle tahrip etmişlerdi. Esas amacı, *Anadolu*'daki *Selçuklu* askerî harekâtına son verip, onları güya bu ülkeden çıkarmak olan imparator, böylece bu hususta başarılı sonuç alamadan *İstanbul*'a dönmek zorunda kaldı. Öte yandan *Selçuklu* akınları bütün hızıyla devam etmekteydi. 1070 yılında yeniden sefere çıkmak isteyen imparatora, saray erkânı engel oldu. Bunun üzerine o, Manuel Komnenos'u kalabalık bir *Bizans* ordusuyla *Anadolu*'ya gönderdi. İşte bu sıralarda sultan Alp Arslan'ın eniştesi Erbasan, buyruğu altındaki kalabalık *Nâvekiyye Türkmenleriyle*, kendisine isyan ederek *Anadolu*'ya çekildi; sultanın emriyle emîr Afşin, kendisini takip ediyordu. *Bizans* kumandanı Manuel, Erbasan'ın yolunu kesip yakalama girişiminde bulundu ise de yapılan savaşta yenilgiye uğradı ve beraberindeki Nikephoros Melissenos ile birlikte tutsak alındı. Bu arada Erbasan'ın Afşin tarafından izlenmekte olduğunu öğrenen Manuel, onu *Bizans*'a sığınmaya razı etti. Bunun üzerine Erbasan, Manuel ve diğer tutsak *Bizans* generallerini serbest bıraktı ve onlarla birlikte *İstanbul*'a gitti. İmparator Romanos Diogenes, Erbasan'ı tutsak bir kimse olarak değil, konuk bir devletin hükümdarı imiş gibi, çok görkemli bir şekilde karşılayıp kabul etti. Öte yandan emîr Afşin, *Sivas* ve *Kayseri*'den *Denizli*'ye kadar olan *Bizans* memleketlerini istilâ ettikten sonra *Marmara Denizi* kıyılarına ulaştı. Erbasan'ın *Bizans*'a sığındığını öğrenince, *İstanbul*'a imparatora özel bir ulak göndererek "Erbasan'ın beraberindekilerle birlikte kendisine teslimini" sultan adına, ondan istedi. Bu isteğinin reddedilmesi üzerine Afşin, dönüş sırasında da yolu üzerindeki bütün *Bizans* kentlerini tahrip etti. Pek çok tutsak ve ganimetlerle *Ahlat*'a dönen Afşin, Erbasan, *Bizans* ve *Anadolu*'da giriştiği harekât hakkında sultan Alp Arslan'a bilgi arzetti.

Bilindiği üzere, İmparator Romanos Diogenes, *Anadolu*'daki *Selçuklu* askerî hareketlerine son verip,

onları bu ülkeden çıkarmak amacıyla hazırladığı büyük bir orduyla bizzat harekete geçmişse de *Malazgirt*'te yapılan savaşta (26 Ağustos 1071), sultan Alp Arslan'ın yönettiği *Selçuklu* ordusu tarafından kesin bir yenilgiye uğratılmış, kendisi de tutsak alınmıştı.

Bizans'ın durumu

Orta-Doğu'nun büyük devletlerinden birisi de *Bizans İmparatorluğu* idi. Justinianus'tan sonra *Bizans*'a en parlak devrini yaşatan II. Basil'in ölümü (1025) imparatorluğun bir dönüm noktası oldu. Zira bu imparatordan sonra tahta geçen hükümdarlar devirlerinde, *Bizans*'ta bir gerileme ve anarşi dönemi hüküm sürmüş, ancak bu devir, Aleksios Komnenos'un tahta geçmesi tarihine (1081) kadar sürüp gitmiştir. II. Basil devrinde, *Balkanlar*'dan *Güney-Kafkasya*'ya, *Adriyatik*'ten *Güney-İtalya*'ya kadar uzanmış olan *Bizans* sınırları, gerileme devrinde, bir yandan *Normanlar*, *Peçenekler* ve *Uzlar (Hıristiyan Oğuzlar)*, öbür yandan da özellikle *Anadolu*'da *Selçuklu* baskıları sebebiyle oldukça darlaştı ve dolayısıyla doğuda, birçok sınır eyâletleri *Selçuklu* yönetimine geçti. Özellikle imparatorluk içinde, büyük toprak sahiplerinin, arazilerini küçük toprak sahipleri aleyhine genişletmeleri, sivil yönetimin, askerî aristokrasi üzerinde üstünlük sağlaması, dolayısıyla orduya gereken önemin verilmemesi, *Bizans* parasının değer kaybetmesi, halka ağır vergilerin yüklenmesi ve nihayet hizmet karşılığında toprakların şahıslara verilmesi, imparatorluğun gerilemesinde önemli etkenler olmuştur. Böylece 1025 yılından itibaren VIII. Konstantin, kızları, Zoe ve Theodora devirlerinde de *Bizans*'ta çökme dönemi başladı. İmparator III. Romen Argyre, birtakım vergileri kaldırmak suretiyle küçük toprak sahiplerinin zayıflamasına neden oldu. 1041 tarihinde imparatorluk tahtına geçen V. Mihail, bir yıl sonra (Nisan 1042) kendisine karşı başlatılan bir ayaklanma sonunda tahttan indirildi ve yerine Theodora, imparatoriçe ilân edildi; böylece o, kız kardeşi Zoe ile birlikte devlet yönetimini eline aldı.

Bununla beraber bu yönetim, Zoe'nin IX. Konstantin Monomak ile evlenmesiyle sona erdi; artık Monomak imparatorluk tahtına oturmuştu. Monomak devrinde, sivil yönetim, orduya üstünlük sağladı, dolayısıyla orduda asker sayısı azaltıldığı gibi, çeşitli uluslardan ücretli askerler, *Bizans* ordusunun çoğunluğunu oluşturdu; ayrıca önemli makamlara da Psellos, Xiphilin ve Mavropous gibi bilginler atandı. Bu siyasetin olumsuz bir sonucu olarak görevlerinden alınan generaller, isyan girişimlerinde bulundular (1042–1047 yılları arasında); fakat bu isyanlar güçlükle de olsa bastırıldı. Dış olaylara gelince, *Tuna* boylarında harekete geçen *Peçenekler* itaat altına alındı, fakat *Güney-İtalya*'da yerleşen *Normanlar*, *Bizans* memleketlerini işgale başladılar; onların durdurulması için girişilen bütün çabalar olumlu bir sonuç vermedi, dolayısıyla imparatorluğun güney sınırları ciddi bir tehlike içine girmiş oldu. Buna karşılık imparatorluğun doğu sınırları daha dengeli bir durumda bulunuyordu. *Mısır Fatımîleriyle* iyi dostluk sürüp giderken *Anadolu*'yu istilâ ve fethetmekte olan *Selçuklularla* çatışmalar devam ediyordu. Özellikle IX. Konstantin'in sınırları koruma hizmetlerini vergi karşılığında vermesi, *Bizans* savunma düzenini ciddi şekilde sarsmış, dolayısıyla *Selçuklu* istilâsını kolaylaştırmıştır. IX. Konstantin'in ölümü üzerine Theodora, yeniden *Bizans* tahtına geçti (1055). Onun bir yıllık yönetimi süresince, imparatorluk içte ve dışta pek iyi bir durumda değildi. Theodora'dan sonra VI. Mihail imparator oldu. O, kendisini destekleyen sivil parti mensuplarına büyük unvan ve armağanlar verdi. Öte yandan ordu komutanları ayaklandı ve sonunda İsaakios Komnenos imparator ilân edildi; böylece ordu, yeniden yönetimde hâkim duruma geçti. Fakat onun, bir sefer sırasında ölümü üzerine, X. Konstantin Dukas *Bizans* tahtına geçti (Kasım 1058). Bir yıl sonra (1059) *Peçenekler*den de yardım alarak *Tuna*'yı geçip saldırıya başlayan *Macarlarla* barış yapıldı ise de 1064

yılında, onların *Belgrad*'ı elegeçirmelerine engel olunamadı. 1065 yılında, *Kumanların* baskısı sonunda, *Hazar Denizi* yörelerinden ayrılan *Oğuzlar, Tuna*'yı geçip *Makedonya* ve *Tesalya*'ya kadar olan bölgeleri akınlara uğrattılar. Öte yandan *Normanlar* da *Bizans* memleketlerini işgale devam ediyorlardı. Dukas'ın ölümünden (Mayıs 1067) sonra karısı Evdokia, üç oğlu adına imparatoriçe oldu. Bununla beraber saraydaki çeşitli eğilimdeki guruplarn devlet yönetimine gelişigüzel karışmaları sebebiyle, imparatorluk eyâletleri ve ordu büyük ölçüde ihmale uğradı. İşte bütün bu sebeplerle, imparatorluğun öteki eyâletlerinde olduğu gibi, *Anadolu*'da da *Selçuklu* istilâ ve fetihlerini durdurabilecek düzenli ordu birlikleri mevcut değildi. Ülkenin böyle ciddi iç ve dış sorunlarla karşı karşıya bulunduğu bir sırada tahta geçen Evdokia, imparatorluğun bürokratların elinde nasıl kötü bir son'a gitmekte olduğunu görüyordu. Bu nedenle özellikle saraydaki askerî kanadın etkisiyle, ihtiraslı bir general olan Romanos Diogenes ile evlendi (Ocak 1068). Kendisinden, imparatorluğun çöküşünü durdurması beklenen yeni imparator, boş bir hazine, uzun yıllar ihmale uğramış bir ülke ve darmadağın bir ordu ile karşı karşıya gelmişti. Bu durum karşısında o, devlet yönetiminde bazı yeni düzenlemeler yapmak istedi, fakat yönetimi bir türlü elinden bırakmayan karısı Evdokia buna, bir türlü imkân vermiyordu. Bu sebeple o, sarayı terkederek *Anadolu* yakasına çekildi ve *Anadolu*'daki *Selçuklu* askerî hareketlerini durdurabilmek amacıyla, hazırlıklara başladı. Bununla beraber daha önce de ifade edildiği üzere, 26 Ağustos 1071'de, *Malazgirt*'te yaptığı savaşta sultan Alp Arslan karşısında yenilgiye uğradıktan başka tutsak da alındı. Böylece onun da imparatorluğu sona ermiş oldu. Bundan sonraki dönemlerde de *Selçuklu* istilâ ve fetihleri sebebiyle *Bizans*'ın *Anadolu*'daki hükümranlığı çökmeye devam edecektir.

Abbasî Halifeliği

Adını Hz. Muhammed'in amcası Abbas'dan alan *Abbasîler*, *Büyük Zap Suyu* savaşından (Ocak 750) sonra *Emevî* hâkimiyetini yıkarak *Abbasî Halifeliğini* kurdular. İlk halife Ebulabbas Saffah'dan sonra yerine geçen kardeşi Mansur, (754–775), devletin başkentini *Bağdad*'a nakletti, böylece halifeliğin doğuya yönelmesini sağladı. Mansur, halifeliği şiddetle sarsan iç sorunları *İran* asıllı *Bermekoğullarının* yardımıyla büyük ölçüde çözümleyerek ülkeye, huzur ve sükûnu getirdi. Daha sonra hilâfet makamına geçen Mehdî devrinde (775–785), özellikle *Horasan*'da birtakım mezhep karışıklıkları çıktı. Bu devirde *Bizanslılarla* da başarılı mücadeleler yapıldı. Ünlü halife Harunurreşid devrinde, *Asya*'daki *Arap* hâkimiyeti oldukça yüksek bir düzeye ulaştı. Yine *Bermekoğullarının* tecrübeleri sayesinde, devlet yönetimi düzenli bir şekilde yürütülüyordu. Fakat Harunurreşid'in son zamanlarında ve özellikle daha sonra tahta geçen halifeler dönemlerinde (IX. yüzyılda), halifeliğin siyasî birliği çözülmeye başladı : Tarihe karışan *Emevîlerin* bir kolu, *İspanya*'da bağımsız bir halifelik haline geldi, ayrıca *Mısır*'da da *Tulunoğulları*, bağımsız bir devlet kurdular. Öte yandan *Horasan* ve *Maveraünnehr*'de *Tahirî*, *Samanî* ve *Saffarîler*, *Abbasî* halifeliğinden ayrılarak bağımsız birer devlet haline geldiler. Böylece *Abbasîler*, *Irak* dışındaki eyâletlerde hâkimiyetlerini kaybettiler. Özellikle *Mısır* ve *Kuzey-Afrika*'da kurulan şiî *Fatımî Halifeliği*, *Kızıldeniz*'den *Atlas Okyanusu*'na ve *Kuzey-Suriye*'ye kadar uzanan memleketlere hâkim olarak sünnî *Abbasî* halifeliğini ciddi şekilde tehdit etmekte idi. Ayrıca *İran* ve *Irak*'ta kurulup gelişen bir başka şiî devlet olan *Büveyhoğulları*, *Bağdad*'ı işgal ile yönetimi ellerine geçirdiler. Bununla beraber 1040 yılından itibaren kurulup genişleyen *Selçuklu* devletinin *İslâm* âleminin maddî kuvvet ve kudretini eline alması sonucunda, *Abbasî* halifeliği şiî baskısından kurtarılmış oldu.

Fatımî Halifeliği

Orta-Doğu'nun büyük devletlerinden birisi de *Fatımî* devleti idi. Bu devlet, *İsmailî* dâilerinden şiî adıyla tanınan *San'alı* Ebû Abdullah Hüseyin ve Ebû Muhammed Mehdî'nin büyük çabalarıyla *Kuzey- Afrika*'da *Ağlebî, Midrarî, Rüstemî, İdrisî* ve *İhşidî* devletlerinin topraklarında kuruldu (909). *Fatımî* devletinin sınırlarını genişletme girişimleri, ikinci halife Ebulkasım Muhammed Kaaim zamanında (934–946), özellikle Ebû Yezid Haricî'nin başlattığı tehlikeli ayaklanma sebebiyle uzun bir süre geri kaldı. Esas itibariyle devletin sınırları halife Muizz Lidinillah (953–975) ile oğlu Aziz Billah (975/76-996) devirlerinde, *Kızıldeniz*'den *Atlas Okyanusu*'na kadar uzanan ülkeleri, yani *Hadramut, Yemen, Hicaz, Filistin, Suriye* ile bütün *Kuzey-Afrika*'yı içine almakta idi. Fakat halife Hâkim zamanında (996–1021) başlayan ve halife Zâhir devrinde (1021–1036) belirli bir şekilde meydana çıkan *Fatımî* yönetiminin zaafiyeti sebebiyle, halifeliğe bağlı birçok eyaletlerde kanlı ayaklanmalar ortaya çıktı ve dolayısıyle bu eyaletlerin *Mısır*'la idarî ilişkileri kesildi.

Halife Zâhir'in ölümü üzerine sekizinci *Fatımî* halifesi olarak tahta geçen oğlu Mustansır'ın saltanatının ilk yıllarında, Şiblüddevle Nasr'ın hâkimiyetinde bulunan *Haleb* elegeçirildi; böylece *Fatımî* devletinin sınırları *Fırat*'a dek ulaşırken, bir yandan da Ali Süleyhî'nin başarılı fetihleri sonucunda, *Yemen Fatımî* hâkimiyetine alındı. Fakat gerek yetenekli vezir Ebulkasım Cercerâî ve gerekse değerli kumandan Anuştekin'in ölümleri üzerine, devletin merkezî hükümranlığı süratle zayıflamaya başladı; bunun sonucunda *Suriye* ve *Filistin*'deki *Fatımî* hâkimiyeti de çöktü. Bununla birlikte *Fatımîler*, 1048 yılında, Nâsırüddevle ve ertesi yıl (1049) Ebulfazl Rıfkulhâdim kumandasında, özellikle *Suriye*'de kaybedilen yerleri geri almak amacıyla iki ordu gönderdilerse de başarılı olamayarak *Mısır*'a çekilmek zorunda kaldılar. Daha sonraki yıllarda, *Kuzey-Suriye*'ye yapılan

birkaç askerî harekât da başarıya ulaşamadı. Böylece *Kuzey-Suriye*'yi kaybeden *Fatımî* devletinin hâkimiyetinde kalan *Suriye*'nin en önemli kenti *Dımaşk*'ta da durum iyi değildi. Kentte yerleşen özellikle *Türklerle Berberî* unsurlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve yetki çatışmaları gittikçe artmakta, huzur ve sükûnu sağlamak üzere şehre gönderilen valiler başarılı olamamakta ve dolayısıyla sık sık değiştirilmekte idiler. Özellikle devlet yönetiminde *Türklere* oldukça geniş yer veren halife Mustansır'ın saltanatının ortalarına doğru, *Mısır*'da büyük huzursuzluklar başgösterdi. Vezir Ebulkasım Cercerâî'den sonra vezaret makamına geçen Ebû Sa'd 1047'de, ordudaki *Türk* ve *Berberî* kuvvetler arasında patlak veren çatışmalarda öldürüldü; yerine kardeşi Harun geçtiyse de çok geçmeden Hasan Yâzûrî *Fatımî* veziri oldu. Fakat bu sıralarda, *Mısır* ve eyâletlerde huzursuzluk ve ekonomik sıkıntılar ciddi bir düzeye ulaştı. Halife, devletin malî durumunu düzeltmek amacıyla halka para cezası kesmek, mal ve mülklerine el koymak gibi huzursuzluğu daha da arttıran faaliyetlerde bulundu. Bu arada *Delta* bölgesindeki *Arapların* tehlikeli ayaklanmaları güçlükle bastırıldı. Ayrıca orduda görevli *Türk*, *Berberîler* ve *Sudanlı*lar arasında başgösteren gerginlik sonderecede tehlikeli bir durum aldı. Sivil yönetimin iyice bozulması, devlet hazinesinin de boşaltılmasının etkisiyle askerî unsurlar yetki çalışmalarına giriştiler. Bu cümleden olarak *Hamdanoğulları*'ndan Nâsıruddevle, *Türk* ve *Berberîlerle* işbirliği yaparak 1062–67 yılları arasında, *Sudanlı*ları kesin olarak bertaraf etmeyi başardı. Fakat çok geçmeden halife üzerinde de baskı kurmak isteyen Nâsıruddevle, bir yandan halife, öbür yandan da rakipleri durumuna geçen İldeniz ve halifeliğin diğer ilerigelen emîrleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Böylece sıkışık bir duruma düşen Nâsıruddevle, *Selçuklu* sultanı Alp Arslan'a başvurup, onu *Mısır*'a davet etti. Fakat bu vezir, çok

geçmeden 1073 yılında, İldeniz tarafından bütün yakınlarıyla birlikte öldürüldü. Bununla birlikte 1067 yılından beri hüküm sürmekte olan kıtlık sebebiyle *Mısır*, büyük ve ciddi bir sefalet içinde bulunuyordu. Bu sebeple halkın birçoğu *Suriye* ve *Irak*'a göçetmek zorunda kaldı. Halife Mustansır, ülkeyi içine düştüğü anarşi ve sefaletten kurtarmak amacıyla, bu sıralarda halifeliğin *Akkâ* valisi bulunan Bedrülcemalî'yi *Mısır*'a çağırarak devlet yönetimini eline almasını istedi. Bir gece gizlice *Akkâ*'dan *Kahire*'ye gelen Bedrülcemalî, halifeyi şiddetle baskı altında bulunduran ve kendisinin *Mısır*'a gelme sebebini anlamakta geç kalmış olan *Türk*, *Berberî* ve *Sudanlı* emîrlerin hepsini bir gecede öldürmek suretiyle, duruma hâkim oldu ve *Fatımî* halifeliğini bir süre huzura kavuşturdu.

Suriye ve Filistin'de Selçuklu fetihleri

Anadolu'da *Selçuklu* fetihleri aralıksız sürüp giderken XI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak *Suriye* ve *Filistin*'e de *Türk* girişleri başladı. Bir yandan Hanoğlu Harun, Afşin, Sandak, Demleçoğlu Mehmet, Ahmetşah vs. gibi *Türkmen* beyleri ve *Selçuklu* emîrleri, *Kuzey-Suriye*'de askerî faaliyetlerde bulunurlarken, bir yandan da *Yabgulu* ve *Yıva* adlarıyla da anılan *Nâvekiyye Türkmenleri*, Kurlu, Atsız, Şöklü vs. gibi beylerin yönetimleri altında, *Anadolu*'dan *Filistin*'e gelerek burada *Büyük Selçuklu* devletine tâbi bir *Türkmen Beyliği* kurdular. Daha sonra beyliğin başına geçen emîr Atsız, *Kudüs*, *Taberiye*, *Trablusşam*, *Sur*, *Akkâ* ve *Suriye*'nin merkezi konumunda bulunan şehirlerini *Fatımîler*den alarak *Büyük Selçuklu Devleti*'ne tâbi *Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti*'ni kurmayı başardı. Bununla birlikte *Melikülmuazzam* (Büyük melik, hükümdar) lâkablı Atsız, *Mısır*'a *Fatımîlere* karşı düzenlediği bir seferde başarıya ulaşamadı. Bunun üzerine sultan Melikşah, *Gence Selçuklu* valisi bulunan kardeşi Tâcüddevle Tutuş'u fetihleri tamamlaması için *Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti* hükümdarlığına atadı. Bir süre sonra *Fatımî* kuşatma ve

baskısı altında bulunan Atsız'ın çağrısı üzerine *Dımaşk*'a gelen Tutuş, Atsız'ın kendisine karşı gizli bazı teşebbüslerini tespit ile onu öldürdü ve böylece *Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti*'nin yönetimini eline aldı (1078). Çok geçmeden Tutuş, *Fatımî* istilâsına uğrayan bölge ve yöreleri yeniden elegeçirmeyi başardı.

BÖLÜM

I.

KUTALMIŞOĞULLARI VE ANADOLU'YA GELİŞLERİ

Bilindiği üzere, *Selçuklu Devleti*'nin adını aldığı Selçuk Bey'in Arslan (İsrail), Mikâil, Yusuf ve Musa (İnanç) adlarında dört oğlu vardı. Bunlardan Tuğrul ve Çağrı Beylerin babası olan Mikâil, *İslâmiyeti* kabul ettikten sonra, henüz *Müslüman* olmamış bulunan bazı *Türk* boylarına karşı giriştiği bir gazada şehit olmuştu. Bir süre sonra (aşağı yukarı 1007–1009 arası) Selçuk Bey'in *Cend* kentinde ölümü üzerine, ailenin yönetimini *Türk* töresi gereğince, büyük evlâd olarak Arslan üstlenmiş ve bu görev gereği olarak da *yabgu* unvanını almıştı. *Selçukluların* *Maverâünnehr*'de gittikçe güçlenmesi üzerine, *Karahanlı-Gazneli* işbirliği sonucunda Arslan Yabgu, *Gazneli* sultan Mahmud'un konuğu olduğu sıralarda, bütün yakınlarıyla birlikte yakalanıp *Hindistan*'daki *Kalincar* kalesine gönderilerek hapsedildi. Arslan Yabgu'ya bağlı *Türkmenler*, onu kurtarmak amacıyla bazı girişimlerde bulundularsa da başarılı olamadılar. Arslan Yabgu'nun böylece *Selçuklu* ailesinin başından ayrı kalması üzerine, kardeşi Mikâil'in oğulları Tuğrul ve Çağrı Beyler, ailenin yönetimini ellerine aldılar; böylece yönetim el değiştirmiş oldu. Bununla birlikte Arslan'ın oğulları Kutalmış ve Resultekin kendilerine bağlı olup *Balhan*, *Yabgulu*, *Nâvekiyye* ve *Irak Türkmenleri* adlarıyla anılan *Türkmenlerle* birlikte *Selçuklu Devleti*'nin kuruluşunda büyük hizmetlerde bulundular. Fakat devlet kurulduktan bir süre sonra Kutalmış ve kardeşi Resultekin, babalarının *Selçuklu*

ailesinin başkanı *(yabgu)* bulunmuş olması sebebiyle, devlet yönetimine hâkim olan Tuğrul ve Çağrı Beylere karşı saltanat mücadelesine giriştiler. İlk *Selçuklu* sultanı Tuğrul Bey devrinde başlayan bu mücadelelerde Kutalmış ve Resultekin, bazı küçük başarılar kazandılar. Fakat sultan Tuğrul'un ölümünden (Eylül 1063) sonra *Büyük Selçuklu Devleti* sultanı olan Alp Arslan, oğulları Mansur, Süleyman ve kardeşi Resultekin ile birlikte başkent *Rey*'e yürüyüp sultanlığını ilân eden Kutalmış'ı *Girdkûh* kalesi yörelerinde, kesin bir yenilgiye uğrattı (1063/64). Kutalmış savaş alanından kaçarken atından düşerek ağır bir şekilde yaralandıktan bir süre sonra öldü. Cenazesi sultan Tuğrul'un gömüldüğü *Rey* kentinde toprağa verildi. Kardeşi Resultekin ile oğulları Mansur, Süleyman ve diğer bazı emîrler sultan Alp Arslan tarafından tutsak alındılar.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu sultanı Alp Arslan'ın ölümü (1072) üzerine, oğlu Melikşah'ın tahta geçtiği sıralarda, ülke içinde ortaya çıkan birtakım karışıklıklar sırasında, *Kutalmışoğulları* Mansur, Süleyman, Alp İlik ve Devlet (Dolat), *Selçuklu* emîr ve kumandanlarının fetihlere devam ettikleri *Anadolu*'ya gelip, *Fırat* ırmağı boylarında ve *Urfa* yörelerinde fetihlerde bulunmakta idiler. Bu sıralarda *Anadolu*'da durum şöyle idi :

Anadolu'da durum

Sultan Alp Arslan, *Malazgirt* savaşından sonra VII. Mihail Dukas'ın *Bizans* tahtına geçmesi dolayısıyla daha önceki imparator Romanos Diogenes ile yaptığı antlaşmanın bozulması üzerine, "Bütün *Selçuklu* kuvvetlerinin *Anadolu*'nun fethine devam etmelerini" emretti. Bunun üzerine yeni imparator Dukas, *Selçuklu* askerî harekâtını durdurmak amacıyla, İsaakios Komnenos ve kardeşi Aleksios'u *Frank* başbuğlarından Ursel (Russel) ile birlikte *Anadolu*'ya gönderdi. *Bizans* kuvvetleri *Kayseri*'ye gelince Ursel, başkumandan durumunda bulunan İsaakios'a isyan edip 400 askeriyle ordugâhı terkederek *Sivas* yönüne hareket etti.

Onu bertaraf etmek için harekete geçen İsaakios, *Kayseri* yörelerinde *Selçuklu* kuvvetleriyle giriştiği savaşta yenilgiye uğrayıp tutsak alındı. Kardeşi Aleksios ise gizlice tek başına *Ankara*'ya kaçabildi. İsaakios, *Bizans* kentlerinden sağladığı paralarla kendisi için konan *kurtuluş akçasını (fidye-i necat)* ödedikten sonra *Ankara*'ya gelip kardeşiyle birlikte *İstanbul*'a gitti. Öte yandan kuvvetleri çoğalan Ursel, *Sivas*'ın batı yönüne hareket ederek geçtiği bütün *Bizans* kentlerini şiddetli bir yağma ve talana tâbi tutmakta idi. Bu ciddi durum karşısında endişeye düşen imparator Dukas, eski nazırı İonnes Dukas'ı Nikephoros Botaniates ile birlikte Ursel'in üzerine göndermişse de *Sakarya* ırmağı yörelerinde yapılan savaşta, *Bizans* ordusu bozulmuş ve Dukas tutsak alınmıştı. Böylece *Bizans*'a hâkim olma ümidine kapılan Ursel, tutsak Dukas'ı imparator ilân etmiş, çok geçmeden de *Sapanca* dağına çekilip *İstanbul*'u alma hazırlıklarına başlamış idi. Bu tehlikeli durum üzerine Nikephoros, bu sıralarda büyük bir kuvvetle *İzmit*'e doğru ilerleyen ünlü *Selçuklu* emîri Artuk Bey'e başvurup onu Ursel üzerine sevketmeye razı etti. Yapılan savaşta Ursel'in kuvvetleri yenilgiye uğradı ve İonnes Dukas ile birlikte tutsak alındı. Çok geçmeden Artuk Bey, tutsakları *kurtuluş akçası* karşılığında salıverdi. Böylece tutsaklıktan kurtulan Ursel, *Amasya* yörelerinden topladığı kuvvetlerle yeniden isyana başlayıp, üzerine gönderilen bir *Bizans* kuvvetini bozguna uğrattı. Bunun üzerine *Bizans*'ın *Selçuklular* ve Ursel karşısında gittikçe daha kötü durumlara düşmekte olduğunu gören imparator, daha sonra imparatorluk tahtına geçecek olan Aleksios Komnenos'u Doğu orduları Başkomutanlığına atayarak *Anadolu*'ya gönderdi. Bunu haber alan Ursel, kuvvetleriyle birlikte *Amasya* yakınlarında bulunan *Selçuklu* emîri Tutak'ın yanına gidip onunla bir ittifak yaptı. Öte yandan *İstanbul*'dan *Amasya* yakınlarına kadar gelerek Tutak-Ursel ilişki ve ittifakını yakından

izleme fırsatı elde eden Aleksios, derhal harekete geçip Tutak ile ilişki kurarak Ursel'i yakalatıp kendisine gönderilmesini sağladı; böylece *Bizans*'ı ciddi olarak tehdit eden Ursel tehlikesi, önce Artuk, daha sonra da emîr Tutak'ın yardımıyla bertaraf edilmiş oldu.

Alp İlik ve Devlet Filistin'de

Süleymanşah ve diğer *Kutalmışoğulları*, *Fırat* ırmağı boyları ile *Diyarbakır*, *Urfa* ve *Birecik* yörelerinde fetihlere devam etmekte idiler. Bu sıralarda, *Selçuklu* imparatorluğuna tâbi olarak *Filistin*'de kurulan *Nâvekiyye (Yabgulu) Türkmen Beyliği*'nin başına geçip fetihlere devam eden emîr Atsız'a bağlı olmayarak, *Fatımî*lerden *Akkâ*'yı almak suretiyle, ayrı bir beylik kurmak isteyen emîr Şöklü, Süleymanşah ve Mansur dışındaki *Kutalmışoğulları*ndan Alp İlik'e bir mektupla başvurdu. O, bu mektubunda "Sen *Selçuklulardan* olup sultan sülâlesine mensupsun, sana itaat ile senin hizmetinde bulunursak bununla şeref duyar ve övünürüz. Halbuki ben, sultan ailesinden olmayan Atsız'a tâbi olmak istemiyorum" dedikten sonra, "Onu bertaraf edip *Suriye* ve *Filistin*'e hâkim olmanın güç olmadığını" bildirmiş ve "Eğer Atsız'ı yenip onu bu ülkeden uzaklaştıracak olursak *Mısır Fatımî* devleti de bize yardımda bulunacaktır" diyerek ona, güneye *Filistin*'e gelip birlikte fetih yapmasını önerdi. Şöklü'nün bu önerisi üzerine Alp İlik, kardeşi Devlet ve amcası Resultekin'in oğlu ile birlikte *Taberiyye*'ye gelip Şöklü'ye katıldılar ve "*Mısır Fatımî* devletine tâbi olduklarını" ilân ettiler. Böylece *Suriye* ve *Filistin*'de, Atsız'ın tâbi olduğu *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*'na karşı, şiî *Mısır Fatımî Halifeliği*'ne tâbi olan ve içinde, *Selçuklu* hânedanına mensup şehzâdelerin de yer aldığı bir ittifak kurulmuş oldu. Bunun üzerine Atsız, Şöklü ve müttefiklerine karşı derhal harekete geçerek onları, *Taberiyye*'de, 1074 yılında, yenilgiye uğrattı; tutsak aldığı Şöklü ve oğlunu öldürttü, fakat yine tutsak olan *Kutalmışoğulları* ile Resultekin'in oğlunu koruma altına alarak durumu,

gönderdiği bir elçiyle sultan Melikşah'a arzetti. Öte yandan kardeşlerinin tutsak alındığını haber alan Süleymanşah, süratle *Suriye*'ye inip *Selçuklu* vasalı *Mirdasoğlu* Nasr'ın yönetimindeki *Haleb*'i kuşattı. Fakat çok geçmeden aldığı bir miktar haraç karşılığında kuşatmayı kaldırıp daha güneye inerek Atsız'a bir ulak gönderdi ve "Tutsak kardeşlerinin kendisine teslimini" istedi. Fakat o, isteğinin yerine getirilmemesi üzerine, buradan ayrılıp *Bizans* yönetimindeki *Antakya*'ya yürüyüp kuşattı; fakat vali İsaakios Komnenos ile 20 bin altın karşılığında barış yaparak kuşatmayı kaldırdı. Süleymanşah, daha sonra yeniden *Haleb* yörelerine gelip Atsız'a yardıma gelmekte olan üçbin *Türkmen* atlısına saldırarak onları yağmaladıktan sonra yeniden *Antakya* yörelerine döndü (1074).

BÖLÜM

II.

SÜLEYMANŞAH'IN TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'Nİ KURMASI

Süleymanşah, giriştiği bu *Kuzey-Suriye* seferinden sonra yeniden *Anadolu*'ya dönerek fetihlere başladı. Kısa zamanda, *Orta-Anadolu* üzerinden daha önceleri *Selçuklu* akıncılarının harekâtta bulundukları *Marmara Denizi*'ne kadar ilerledi. O, 1075 yılında, *İstanbul*'un hemen yanıbaşında büyük ve tarihî bir *Bizans* kenti olup, sağlam surlara sahip bulunan *İznik*'i fethetti ve burasını, temellerini atmakta olduğu *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin başkenti yapmak suretiyle devletini kurdu. Böylece Süleymanşah'ın, *Selçuklu* akıncılarının *Marmara Denizi*'ne kadar harekâtta bulundukları bütün *Anadolu*'yu fethetme plânlarını uygulama safhasına koymaya başladığını görüyoruz. Hattâ onun, Hz. Peygamber'in "*İstanbul* kesinlikle fethedilecektir. Onu fetheden kumandan, ne iyi bir kumandan, onu fetheden ordu, ne iyi bir ordudur" dediği *Bizans* başkenti *İstanbul*'u fethedip, *Rumeli* yakasına geçerek fetihlerini orada da sürdürmeyi plânlamış olması mümkündür.

Bizans'ta durum

Bu sıralarda *Bizans* ülkesinde isyanlar başladı. Şöyle ki: *Rumeli* ve *Anadolu* orduları komutanları olan Nikephoros Bryennios ve Nikephoros Botaniates, imparator Mihail Dukas'a karşı isyan ile imparatorluklarını ilân ettiler. *Kütahya*'dan *İstanbul*'a yürüyen Botaniates, yanında tuttuğu, daha önceleri *Bizans*'a sığındığını gördüğümüz Erbasan'ı *İznik*'te bulunan Süleymanşah'a gönderip ittifak önerisinde bulundu. Devletinin sınırlarını genişletmek isteyen Süleymanşah,

bu öneriyi kabul ile ona iki bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Böylece *Türk* kuvvetleriyle daha da güçlenen Botaniates, 1078 yılında, *Bizans* tahtını elegeçirip imparator oldu. Onun bu başarısında büyük rol oynayan *Türk* askerleri *Üsküdar*'da kurdukları çadırlarda konaklamakta idiler. Çok geçmeden yeni imparator, bu *Türk* kuvvetlerini *Rumeli*'de hâlâ taht iddiasında bulunan Bryennios'a karşı da gönderdi. Öte yandan *Bizans*'ın bu karışık durumundan faydalanan Süleymanşah, devletinin sınırlarını *Marmara - Karadeniz* ve *Akdeniz* yönlerinde genişleterek kısa zamanda, *Bursa* ve yörelerinden başka, *Kocaeli Yarımadasını* ele geçirerek *Üsküdar* ve *Kadıköy*'e doğru ilerledi; hattâ *Anadolu* kıyılarında gümrük daireleri kurup, boğazdan gelip geçen gemilerden vergi almaya başladı. Süleymanşah'ın *Türkiye Selçuklu Devleti*'ni kurması ve başarılı fetihler yapması sonucunda, özellikle 1080 yılında, *Azerbaycan*'dan, kalabalık *Türkmen* kitleleri, *Anadolu*'ya âdeta akmaya başladı ve dolayısıyla bu ülkede, *Türk* nüfusu süratle çoğaldı. Ayrıca *Bizans*'ta bitip tükenmeyen buhranların yarattığı huzursuzluklar sebebiyle, çeşitli ırklardan oluşan yerli halklar *(Ermeni, Süryani, Gürcü* vb. gibi), Süleymanşah'ın yönetimini benimsedikleri gibi, büyük arazi sahiplerinin hizmetinde çalışan ve tutsak muamelesi gören köylü sınıfı da uyguladığı *mirî toprak rejimi* dolayısıyla, *Selçuklu* yönetiminde hürriyetlerini elde ettiler ve toprak sahibi oldular.

Anadolu'da siyasî durum

Bizans'ın buhranlar içinde çalkalanmakta olduğu bu sıralarda, takriben 1074 yılından başlayarak Artuk Bey, *Kelkit* ve *Yeşilırmak* havzalarını, Mengücek Bey, *Divriği, Erzincan* ve *Şebinkarahisar* taraflarını, emîr Ebulkasım Saltuk da *Erzurum* ve *Çoruh* ırmağı yörelerini fethetmekte idiler. Bunlardan başka Süleymanşah'ın dayısı emîr Danişmendoğlu Gümüştekin Ahmed Gazi, *Kızılırmak* ve *Yeşilırmak* havzalarının fethini tamamlayarak *Sivas, Amasya, Niksar, Tokat, Çorum, Kayseri, Elbistan* ve *Malatya* kent ve yörelerinde

hâkimiyet kurmayı başardı. Ayrıca sultan Melikşah'ın kumandanlarından Gümüştekin Candar olması mümkün olan Gümüştekin adlı bir *Selçuklu* emîri, *Diyarbakır*, *Nizip* ve *Urfa* taraflarında fetihlerde bulunarak buralardaki *Bizans* kuvvetlerini darmadağın etmişti (1077). Bundan başka Süleymanşah'ın valisi olan ve mezarı bugün hâlâ *Çankırı*'da bulunan emîr Karatekin de *Sinop*, *Kastamonu* ve *Çankırı*'yı fethedip *Selçuklu* sınırları içine almayı başardı. Fakat *Karadeniz* kıyıları, buradaki *Türklerin*, devletin kurulduğu yer olması bakımından *Marmara* bölgesine göç etmeleri sebebiyle, yeniden *Bizans*'ın eline geçti. Bununla beraber çok geçmeden, buralara hâkim olan Theodor Gabras, *Trabzon*'da bağımsız bir devlet kurarak *Türklerin* yardımıyla *Bizans*'a karşı hâkimiyetini sürdürmeyi başardı. *Fırat* ırmağı boylarında ise birtakım küçük *Ermeni prenslikleri* bulunuyordu. *Bizanslılar*, XI. yüzyılın başlarından itibaren (imparator II. Basil'den başlayarak) mezhep ayrılıklarından başka, birçok kanlı isyanlara kalkışan *Doğu-Anadolu*'daki *Ermeni* siyasî teşekküllerini ortadan kaldırdıktan sonra halkını da *Orta-Anadolu* ve *Çukurova* bölgelerine sürdüler. Böylece siyasî birlik ve yönetimden yoksun bir durumda yaşayan *Ermeniler*, bir millet halinde *Anadolu*'ya gelip, yurt tutan ve kendilerinin dinî inanç ve faaliyetlerine herhangi bir müdahalede bulunmayan *Selçuklu Türklerini* bir *kurtarıcı* olarak karşılamakta idiler. Özellikle *Malazgirt savaşından* sonra genişleyen *Türk* istilâ ve fetihleri karşısında, *Anadolu*'daki *Bizans* hâkimiyetinin süratle çökmesinden istifade eden *Ermeni* asıllı *Bizans* generali Philaretos Brachamios, *Bizans*'a tâbi olmayarak, önce *Maraş*'a, daha sonra da *Malatya*, *Harput*, *Palu*, *Elbistan*, *Tarsus* ve *Urfa*'ya hâkim oldu; böylece o, sınırları, *Çukurova*'dan *Güney-doğu Anadolu* bölgesine kadar uzanan bir *Ermeni* prensliği kurdu. Bununla birlikte Philaretos, bir yandan *Bizans*'a tâbi görünmekte, öte yandan da *Büyük Selçuklu Devletine*

yıllık vergi ödemek ve dolayısıyla tâbiyet arzetmek suretiyle, prensliğinin devamını sağlamakta idi. Böylece bu *Ermeni* prensliği, *Doğu* ve *Güney-doğu Anadolu* bölgelerinde, *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin diğer *Türk* ülkeleriyle olan ilişkilerini keser bir durum yaratmakta idi.

Süleymanşah-Mansur anlaşmazlığı

Süleymanşah'ın kurduğu *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin kendi adına para bastırıp hutbe okutmuş olmasının tespit edilemeyişi sebebiyle, hukukî bakımdan *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*'na (Sultan Melikşah'a) tâbi bir devlet olduğu görünmektedir. Ayrıca Süleymanşah'ın özellikle *İslâm* kaynaklarında, her vesileyle sultan Melikşah'a tâbi olduğunu ifade ettiği hususunda, açık ve kesin kayıtlar yer almaktadır. Süleymanşah, başlangıçta, devlet yönetimini ağabeyi Mansur ile birlikte yürütmekte idi. Fakat devlete tek başına hâkim olmak isteyen Mansur'un, bu sıradaki *Bizans* imparatoru Nikephoros Botaniates'le kardeşi aleyhine işbirliği ve ittifak yapması üzerine Süleymanşah, durumu tâbi olduğu sultan Melikşah'a bildirdi. Bunun üzerine Melikşah, imparatorluğun değerli ve işbilir emîrlerinden, adı, bugünkü *Porsuk çayı* ile hâlâ devam etmekte olan Porsuk'u bir *Selçuklu* kuvvetiyle *İznik*'e sevketti. Neticede Mansur bertaraf edilmek suretiyle *Türkiye Selçuklu Devleti* yönetiminin Süleymanşah'ın üzerinde kalması sağlanmış oldu. Böylece emîr Porsuk'un bu seferinden sonra daha da güçlenen Süleymanşah, *Bizans*'daki taht mücadelelerinden faydalanarak devletin sınırlarını sürekli olarak genişletme fırsatları buluyordu. Bu cümleden olarak Nikephoros Melissenos, imparator Botaniates'e karşı Süleymanşah'la anlaşarak *Denizli* ve *Ankara* taraflarındaki kent ve kaleleri *Türkiye Selçuklu Devleti'ne* verdi. Öte yandan müttefiki Süleymanşah'ın kendisine karşı bu tutum ve davranışı üzerine Botaniates, gönderdiği kuvvetlerle *Selçuklu* başkenti *İznik*'i kuşattı ise de *Eskişehir* taraflarında Melissenos'la birlikte olan Süleymanşah'ın derhal harekete

geçmesi sonucunda, kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı. Çok geçmeden Nikephoros Melissenos, beraberinde *Selçuklu* kuvvetleri de olduğu halde, *Kadıköy*'e kadar ilerlediyse de kendisinden daha önce ve süratle harekete geçmiş bulunan Aleksios Komnenos, *Bizans* tahtını elegeçirerek imparatorluğunu ilân etti (1081).

Dragos Suyu antlaşması

Yeni imparator, Süleymanşah'ın başarılar kazanıp devletinin sınırlarını *Bizans* aleyhine genişletmesi sonucunda, çaresiz kalarak çok miktarda vergi vermek suretiyle, onunla bir anlaşma yaptı; böylece o, *Selçukluların İstanbul Boğazı*'nı terk ile *Dragos Suyu*'na kadar çekilmelerini sağlamış oldu (1081). Esasen bu antlaşma sonucunda Süleymanşah, *Marmara Denizi* kıyılarına kadar hemen hemen bütün *Anadolu*'ya fiilen hâkim olduğunu *Bizanslılara* kabul ve tasdik ettirmek suretiyle, büyük bir başarı elde etti. Bununla birlikte *Bizans* imparatoru, *Anadolu*'daki *Selçuklu* fetihlerinin sultan Melikşah'ın buyruğuyla yürütüldüğünü biliyordu. Bu itibarla fetihleri durdurmak veya hiç olmazsa hafifletmek amacıyla *Kuzey-Çin* hükümdarına bir elçi gönderek "Doğudan *Selçuklulara* karşı askerî harekâta girişmesini" bildirdiyse de (1081) olumlu bir sonuç alamadı.

Süleymanşah, *Bizans*'la *Dragos Suyu* antlaşmasını yaptıktan sonra özellikle *Güney-doğu Anadolu* bölgesinde bir *Ermeni* prensliğinin kurulmasını nazarı dikkate alarak 1083/84 yılında, o bölgeye bir sefer düzenleyip ordusuyla *Çukurova*'ya indi ve *Tarsus*, *Adana*, *Misis*, *Anazarba* ve yörelerini fethetti, hattâ *Malatya*'yı da vergiye bağladı. Bu sıralarda o, *Mısır Fatımîlerine* isyan ile bağımsız bir yönetim kuran *Trablusşam* hâkimi şiî inançlı Ebû Talib İbn Ammar'a bir elçiyle başvurup "Yeni fethetmiş olduğu şehirler için kadı ve hatip göndermesini" istedi. Ayrıca Süleymanşah, fethettiği bütün şehir ve kalelere *Selçuklu* vali ve kumandanlarını atadıktan sonra başkent *İznik*'e döndü.

BÖLÜM

III.

SÜLEYMANŞAH'IN ANTAKYA SEFERİ VE SONU

1.

ANTAKYA'NIN FETHİ

Yukarıda faaliyetlerinden bahsettiğimiz *Selçuklu* vasalı *Ermeni* Philaretos Brachamios, başta *Antakya* olmak üzere, yönetimi altında tuttuğu şehirlerdeki halka ve askerlere çok kötü davranmakta ve onlara şiddetli baskı ve zulümler yapmakta idi; hattâ oğlu Barsama'yı bile hapse atmaktan geri kalmamıştı. Philaretos'un *Urfa*'ya gitmesinden faydalanan *Antakya* askerî valisi *(Şıhne) Türk* asıllı olması muhtemel olan İsmail, derhal harekete geçerek Barsama'yı hapisten çıkartıp, onunla babası aleyhine işbirliği yaparak şehri, Süleymanşah'a teslim etmek üzere, onu özel bir mektupla *Antakya*'ya davet ettiler. Bunun üzerine Süleymanşah, yerine emîr Ebulkasım'ı bırakıp 300 atlı ile derhal *İznik*'ten *Antakya* yönüne hareket etti. O, şehre hâkim olmak isteyen *Suriye* ve *Filistin Selçuklu* hükümdarı Tacüddevle Tutuş ile, kentten her yıl *Büyük Selçuklu Devleti* adına vergi almakta olan vasal *Musul* emîri Şerefüddevle Müslim'in kendisinin gelmekte olduğu haberini alabilecekleri ve şehre karşı herhangi bir askerî harekâta girişebilecekleri ihtimalini düşünerek, geceleri sürekli hareket, gündüzleri de vadilerde konaklamak suretiyle, kuzey-batıdan güney-doğuya bütün *Anadolu*'yu oniki gecede geçip, *Antakya* yörelerine geldi. Bazı *İslâm* kaynakları, Süleymanşah'ın deniz yoluyla geldiğini belirtmişlerdir. Bu takdirde onun gemilerle *İskenderun* kör-

fezini geçerek *Antakya* yakınlarına ulaştığı düşünülebilir. Çok geçmeden *Antakya* önlerine erişen Süleymanşah, vali İsmail ve Barsama ile işbirliği sonucunda, bu sırada atlı kuvvetleriyle kendisine katılan Mencekoğlu adlı bir *Türkmen* beyi ile birlikte *Fâris Kapısı*'ndan girmek suretiyle, 12 Aralık 1084'de şehri, 12 Ocak 1085'de de bir süre direnen kaleyi elegeçirdi. Böylece şehre ve kaleye hâkim olan Süleymanşah, halka hiç dokunmayarak *aman* verdi ve alınan bütün tutsakları karşılıksız salıverdi. O, *Türk* askerlerine "Hıristiyan halka iyi davranmaları, onlardan hiçbir şey almamaları, evlerine girmemeleri ve kızlarıyla evlenmemeleri" hususlarında bir emirnâme çıkardı ve halka sonderecede iyi muamelelerde bulundu. Kuşatma savaşı sırasında içkalede bulunan ve olaylara bizzat tanık olan rahip Mihail izlenimlerini şöyle anlatıyor :

"*Türk* askerlerinin baskısı sebebiyle içkaleyi savunan askerlerimiz teslim olmak zorunda kaldılar. Hepimiz tutsak alındık ve öldürülme korkusuyla tiril tiril titreşiyorduk. Fakat Süleymanşah, 'Bütün *Hıristiyanları* affederek serbest bıraktığını' ilân ettirince sevincimizden adeta uçuyorduk". Daha sonra Süleymanşah, şehirde *Kawasyana* kilisesini camiye çevirtti; 17 Aralık 1084 Cuma günü, bu camide 110 müezzin tarafından okunan ezandan sonra çok kalabalık bir cemaatle Cuma namazı kılındı. Süleymanşah, "Ele geçirilen bütün ganimetlerin dışarı çıkartılmayıp, ucuz fiyatla da olsa, şehir içinde satılmasını" emretti. Ayrıca *Hıristiyan* halkın dileği üzerine, şehirde *Meryemana* ve *Azizcercis* adlarında iki kilise inşasına izin verdi. Şehir içinde birtakım imar faaliyetlerinde de bulunan Süleymanşah, ortaçağlar *Hıristiyan* âleminin en kutsal kentlerinden sayılan *Antakya*'nın fethini, özel bir elçi heyetiyle tâbi olduğu sultan Melikşah'a arzetti. Buna sonderecede sevinen sultan, başkent *İsfahan*'da fethi kutlama töreni yaptırdı ve müjde davulları vurdurdu. Ayrıca devrin ünlü şairi Muhammed Ebi-

verdî (Ölümü : 1113) bu fetih sebebiyle bir kaside kaleme aldı. Bu kasidenin kaynaklara geçen üç beyti şöyledir :

Kumla kaplı hiç basılmamış bir tepe üzerinde, kumral atın alnı (yelesi) gibi bir ateş parladı.

Sen, müstahkem yerlerini İskender'den beri genişleten (yayan) Rum (Bizans) Antakya'sını fethettin.

Senin soylu atların (süvarilerin) Rum memleketlerini çiğnediği zaman (onların önünde) korkularından eğilip bükülen sarışın Rum kadınları, çocuklarını düşürdüler.

XII. Yüzyıl *Suriyeli Arap* tarihçilerinden Muhammed el-Azîmi, kaleme aldığı tarihinde, *Antakya*'nın fethiyle ilgili olarak "*Antakya Kapısı*'ndaki *Deyrülmülk*'-de, bakır bir at üzerinde, yine ok torbalarıyla birlikte bakırdan yapılmış yedi *Türkmen* askerini tasvir eden bir *Türk tılsımının* bulunduğunu" belirtmiştir. Ayrıca *Haleb* tarihçisi Kemaleddin İbnüladîm de yine bu konuda, *Zübdetülhaleb* adlı eserinde (II, 87-88) şunları yazmaktadır :

"İbni Uhtussâbi adlı bir müneccim tarafından kadı Ebulfazl'da bulunan bir kitabın son sayfalarından birisine, '*Antakya* şehrine, şu, şu tarihte, gece, düşman, yani *Rum* girecektir' sözleri yazılmıştır. Bu yazıları gören *Haleb Mirdasoğulları* emîri Mahmut, bir toplantı sırasında, "kendi zamanında, '*Antakya*'nın şehre şiddetli akınlarda bulunan Bekçioğlu Afşin tarafından fethedileceğini' ifade etmiştir." Ancak İbnüladîm'in de belirttiği üzere, *Anadolu (Rum) Selçuklu* hükümdarı Süleymanşah'ın *Antakya*'yı fethetmesiyle, tarihî bir değer taşımamakla birlikte, adıgeçen müneccimin yazılı ifadesinin gerçekleştiği, böylece belirlenmiş oldu.

Süleymanşah, *Antakya*'nın fethinden sonra buraya bağlı *Bagras, Samandağı, İskenderun, Derbesak, Artah, Hârim, Telbâşir, Gaziantep* vs. kent ve kaleleri birer birer fethetti. Yine 1085 yılı içinde, kendisine bağlı emîr-

lerden Buldacı da *Elbistan*, *Göksun*, *Maraş*, *Behisni*, *Râban* şehir ve kalelerini fethi sonucunda; *Türkiye Selçuklu Devleti*'nin sınırları, *Fırat ırmağı* ve *Haleb* yörelerine kadar uzatılmış oldu.

2.
SÜLEYMANŞAH-MÜSLİM ÇATIŞMASI

Süleymanşah'ın *Antakya*'yı fethile *Haleb* kapılarına dayanması, özellikle, bütün *Mezopotamya*'dan başka *Haleb*'i de yönetimi altına almak suretiyle, *Kuzey-Irak* ve *Kuzey-Suriye*'de bağımsız bir hâkimiyet kurma plân ve uygulama çabaları içinde bulunan ve şehre sahip olma emelleri besleyen *Selçuklu* vasalı *Musul* emîri Müslim'i harekete geçirdi. Süleymanşah, "Daha önceki şehir hâkimi Philaretos'tan almakta olduğu yıllık vergiyi, bu kez, şehre hâkim olduğu için kendisinden talep ile, aksi takdirde sultana isyan etmiş olacağını" bildiren Müslim'e "Sultana itaat etmek ve dolayısıyla hâkim olduğum memleketlerde adına hutbe okutup para bastırmak, benim biricik görevimdir. Ben, *Antakya* ve diğer küffar memleketlerini, ancak onun varlığı yüzünden, Tanrı'nın benim elimle fethettirmiş olduğunu, kendisine bildirdim. Benden istediğin vergiye gelince, benden önceki *Antakya* hâkimi kâfir idi, bu sebeple kendisi ve adamları için *başvergisi (cizye)* veriyor ve böylece kendilerini *İslâm* cihadından koruyorlardı. Halbuki şimdi şehir hâkimi olan ben, çok şükür *Müslümanım* ve Tanrı'nın cihad buyruğunu yerine getirmekteyim. *Antakya* artık *Müslümanların* eline geçmiştir. Ben, bir *Müslüman* olarak sana nasıl *başvergisi* öderim" şeklinde bir cevap gönderdi. Böylece Süleymanşah ile Müslim arasında şiddetli bir gerginlik havası esmeye başladı. Esasen Müslim'in sert tutumu ve davranışları sebebiyle, ona ait bir kısım askerler, bazı Kilâpoğulları kabilesi kuvvetleri ve

eski *Haleb* Mirdasoğulları emîr Şebib ve Mansur, Süleymanşah'a katılmışlardı. Böylece Müslim, askerî bakımdan oldukça zayıf bir duruma düşmüş oldu.

3.

YENİ BİR İTTİFAK GİRİŞİMİ

Anadolu ve *Suriye*'yi birbirine bağlayan önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunan ve her yıl 30 bin altın vergi almakta olduğu *Antakya*'yı sessiz sedasız fethediveren, dolayısıyla yönetimi altına geçen *Haleb Kapılarına* dayanmak suretiyle, hükümranlık alanlarını tehdit eder duruma gelen Süleymanşah ile tek başına mücadeleye girişemeyeceğini anlayan Müslim, bu sıralarda, sultan Melikşah ve Süleymanşah ile arasının açılması sebebiyle, *Suriye* ve *Filistin Selçuklu* hükümdarı Tutuş'un hizmetine giren (1085 başları) ünlü *Selçuklu emîri* Artuk Bey'e başvurdu. Aralarında yapılan antlaşmaya göre,

1 - Müslim, Artuk Bey gibi, sultan Melikşah'ın hizmetinden ayrılacak,

2 - *Suriye* ve *Filistin Selçuklu* hükümdarı Tutuş, *Büyük Sultan* olarak tanınacak,

3 - Manen bağlı bulundukları *Bağdat Abbasî halifeliğinden* ilişki kesilip şiî *Mısır-Fatımî halifeliğine* bağlanılacak.

Müslim'in bertaraf edilmesi

Böylece *Büyük Selçuklu Devleti*'ne karşı bir ittifak teşebbüsüne geçilmiş olunuyordu. Bu arada durum Tutuş'a açıklanırken, *Mısır Fatımî* halifeliği ile de bir elçi aracılığıyla, müzakereler başlatıldı. Müslim, bir yandan, böyle büyük bir siyasal girişimde bulunurken, öbür yandan da Süleymanşah'a karşı *Haleb*'i savunma amacıyla, süratle hazırlıklara girişti. O, *Antakya*'yı kuşatmak üzere, beraberinde *Türkmen* atlılarıyla birlikte kendisine katılan Çubuk Bey olduğu halde, altı bin kişilik ordusuyla *Haleb*'den çıkıp *Antakya* yönüne hareket

etti. Öte yandan Müslim'in bütün bu hareket ve girişimlerini yakından izleyen Süleymanşah, derhal dört bin kişilik ordusuyla onu karşılamaya çıktı. Çok geçmeden her iki taraf arasında, *Amik ovasındaki Kurzâhil* yörelerinde yapılan savaşta (20 Haziran 1085), özellikle Çubuk Bey'in kuvvetleriyle birlikte Süleymanşah tarafına geçmesi sonucunda Müslim, yenilgiye uğradı ve hattâ çarpışmalar sırasında hayatını da kaybetti. Bu zafer sonunda Süleymanşah, *Selçuklu* vasalı olmasına rağmen *Mezopotamya* ve *Kuzey-Suriye*'yi içine alıp bütün *Irak*, *Suriye* ve *Filistin*'e kadar yayılma plânlarıyla genişlemekte olan Müslim'in *Arap* hâkimiyetine son verdi ve özellikle *Antakya* ve yörelerinde *Türk* hâkimiyetinin sağlanmasında önemli bir başarı kazandı. Fakat bununla birlikte *Selçuklu* vasalı Müslim'-in bertaraf edilmesi, Süleymanşah-sultan Melikşah ilişkilerini nazik bir safhaya sokmuş oldu.

4.

TUTUŞ'LA SAVAŞI VE ÖLÜMÜ

Süleymanşah, Şerefüddevle Müslim'in ölümüyle sona eren *Kurzâhil* savaşından sonra bu sıralarda Şerif Hasan İbnülhuteytî'nin elinde bulunan *Haleb*'i kuşattı (Haziran 1085). Ayrıca gönderdiği kuvvetlerle bölgedeki *Maarretünnûman*, *Kefertab*, *Kınnesrin*, *Latmin* kent ve kalelerini fethile buralara vali ve kumandanlar atadı. Fakat Süleymanşah, İbnülhuteytî ile yaptığı anlaşmada "Şehrin sultan Melikşah'ın onayını aldıktan sonra kendisine teslimi" hususu kararlaştırılınca kuşatmayı kaldırdı. Tutuş'un yönetim bölgesine girmemek amacıyla, daha güneye inmeyen Süleymanşah, *Kuzey-Suriye*'nin en önemli kenti olan ve kuzeyden güneye uzanan ticaret yolu üzerinde bulunan *Haleb*'e de kesinlikle hâkim olma emelinden asla vazgeçmemişti. Bu amaçla o, Melikşah'ın onayını beklemeden şehre karşı harekete

geçerek kuşatmaya başladı (Nisan/Mayıs 1086) ve Şerif Hasan İbnülhuteytî'den *Haleb*'in derhal teslimini istedi. Esasen kenti Süleymanşah'a vermek istemeyen İbnülhuteytî, şehrin teslimi konusunda daha önce başvurduğu sultan Melikşah'tan herhangi bir cevap alamamıştı. Bu sebeple o, bu sıralarda *Dımaşk*'ta bulunan *Suriye* ve *Filistin Selçuklu* hükümdarı Tutuş'a haber gönderip "*Haleb*'i gelip teslim almasını" bildirdi. Esasen eskiden beri şehre hâkim olmak için birçok başarısız girişimlerde bulunmuş olan Tutuş, beraberinde Süleymanşah'la arası açık olan Artuk Bey olduğu halde, ordusuyla *Haleb*'e hareket etti. Öte yandan "İbnülhuteytî'nin, şehri teslim etmek üzere Tutuş'u davet ettiğini" haber alan Süleymanşah, onu karşılamak üzere, kuvvetleriyle birlikte süratle harekete geçti. Savaşın kaçınılmaz bir duruma geldiğini gören Tutuş, Süleymanşah'ın beraberinde bulunan bazı *Türkmen* beylerinin kendisine katılmaları hususunda büyük çaba gösterdi. Nihayet birbirlerine karşı hareket halinde bulunan iki *Türk* ordusu, *Haleb* yakınlarındaki *Aynu Seylem* yöresinde karşılaştı. İlgili kaynaklarda belirtildiği üzere, "Her iki tarafın *Türk* askerleri, birbirlerini amansızca kırıp yok ettikleri" çarpışmalar sırasında, bazı *Türkmen* beylerinin Süleymanşah'ın saflarını terkedip Tutuş'un saflarına geçmeleri sonucunda ve özellikle, savaş tekniğini sonderecede iyi bilen Artuk Bey'in Tutuş'un ordusunu mahirane yönetmesi, yiğitçe çarpışması sebebiyle Süleymanşah, hayatında ilk kez olarak yenilgiye uğradı. Bir *Bizans* kaynağına göre (Anna Komnena : *Alexiade)*, "Süleymanşah, dağılan ordusunu toparlamak için büyük çaba gösterdi ise de başarılı olamadı ve savaş meydanından ayrılıp ıssız bir yere çekildi. Çok geçmeden Tutuş, adamlarını göndererek 'Onu yanına getirmelerini, kendisiyle öpüşüp barışacağını ve kendisinin yanında, şerefine yakışır bir muamele göreceğini' bildirdi. Fakat Süleymanşah, Tutuş'un bu içten önerisi

karşısında, içine düştüğü bu elim son'un yarattığı ruh haletinin etkisiyle, yanında taşıdığı bıçağı kalbine saplamak suretiyle, hayatına son verdi" (Haziran 1086). *Haleb* bölgesi olayları hakkında güvenilir bilgiler veren bir İslâm kaynağında ise (İbnüladîm: *Bugyetüttaleb*) "Süleymanşah'ın, kendisine rastlayan Tutuş'un atlılarından birisinin attığı okla öldürüldüğü" belirtilmekle birlikte aynı kaynakta bu konuda şöyle ilginç bir rivayet daha yer almıştır:

"Tutuş'un askerleri, çarpışmalar sona erdikten sonra, savaş alanında dolaşırlarken, ölüler arasında, üzerinde, yakut ve zarif som altınlarla işlenmiş zırhlı bir giysi bulunan bir ceset gördüler ve onu, derhal Tutuş'a haber verdiler. Tutuş bu işlemeli giysiyi yanına getirtti ve 'Bu, hükümdarların giysisine benziyor' dedi. Daha sonra Tutuş, bizzat maiyyeti erkânıyla cesedin bulunduğu yere gitti ve onlara 'Ölüler arasında, ben, onu size göstermeden siz, bana göstermeyiniz' dedi; çok geçmeden Tutuş, orada kanlara bulanmış bir cesedi göstererek 'Bu, Süleymanşah'a benziyor' dedi. Bunun üzerine onlar 'Bunu nasıl tanıdınız?' diye sorunca Tutuş: 'Onun ayağı benim ayağıma yani, *Selçukoğullarının* ayaklarına benziyor' dedi. Daha sonra bu cesedin Süleymanşah'a ait olduğu kesin olarak tespit edildi. Tutuş, cesedin başında üzgün bir şekilde Türkçe olarak: 'Biz, sizlere zulmettik, sizleri bizden uzaklaştırıp, işte böylece de öldürüyoruz' diyerek kendisinin ve Süleymanşah'ın ait oldukları Mikâil ve İsrâil (Arslan Yabgu) oğulları aileleri arasındaki eski kırgınlığı belirtmiştir. Süleymanşah'ın ölümüne sonderecede üzülen Tutuş, onu, en iyi kefenlerle kefenlettikten sonra *Haleb*'e gönderip Müslim'in mezarının bulunduğu *Haleb Kapısı*'nda bir yere defnettirdi". Bununla birlikte Süleymanşah'ın bugün hâlâ *Türk* mezarı *(Mezar-ı Türk) adıyla anılan Câber*'deki mezarda yatmakta olduğu rivayeti, ilgili güvenilir kaynaklardaki bilgilere göre, kesinlik kazanmamak-

tadır. Ayrıca *Osmanlıların* atası Süleymanşah ile *Habur* suyunda boğulan *Türkiye Selçuklu* sultanı I. Kılıç Arslan'ın da sözkonusu rivayetle ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

Bu olaydan çok geçmeden sultan Melikşah, *Kuzey-Suriye* hâkimiyeti için, imparatorluğun vasalları arasında ortaya çıkan bu kanlı buhran sebebiyle, 1086 yılı sonbaharında, bu bölgeye bir sefer düzenleyerek buhrana sebep olan *Kuzey-Suriye* bölgesinin yönetimini, buradaki *Antakya, Haleb* ve *Urfa*'ya valiler atamak suretiyle, doğrudan doğruya imparatorluğa bağladı.

Süleymanşah'tan sonra devlet yönetimi

Süleymanşah'ın ölümünden sonra, *Kuzey-Suriye* seferine çıkarken yerine, *İznik*'te vekil olarak bıraktığı emîr Ebulkasım, devlet işlerini tekelinde topladı. Çok geçmeden o, kardeşi Ebulgazi Hasan'ı *Kayseri* ve yörelerine vali atadığı gibi, daha önce, *Bizans*'la yapılan *Dragos Suyu antlaşmasını* bozarak *Marmara denizi* kıyıları ile *İstanbul Boğazı*'na kuvvetler gönderip akınlarda bulundu; fethettiği *Kios* kıyı kentindeki limanda, *Bizans*'la denizlerde de mücadele etmek amacıyla, gemi yapımını başlattı. Bunlardan başka onun *Bizans*'a karşı, *İzmir Türk beyi* Çaka ve *Balkanlar*'daki *Peçenek Türkleriyle* de ilişkiler kurduğu, kaynaklarda rivayet edilmiştir. Ebulkasım'ın bu teşebbüsleri üzerine *Bizans imparatoru* Aleksios Komnenos, *Türk* asıllı Tadik ile Butumites kumandasında, iki ayrı kuvvet göndererek *Türkiye Selçuklu* devleti başkenti *İznik*'i kuşattırdı. Fakat çok geçmeden *Selçuklu devleti* sultanı Melikşah'ın emîr Porsuk'u kalabalık bir *Selçuklu* atlı kuvvetiyle *İznik*'e yardıma gönderdiği haberi üzerine, *Bizans* kuvvetleri kuşatmayı bırakıp geri çekilmek zorunda kaldı. Ebulkasım, çekilmekte olan bu *Bizans* kuvvetlerine yetişip onlarla savaşmış, hattâ bu arada, *İzmit'i* de fethetmiştir. Fakat bununla birlikte Ebulkasım, Porsuk'un *İznik*'e yaklaşmasından korku ve endişeye kapılarak bu kez, *Bizans*'la anlaştı ve hattâ davet edildiği

İstanbul'a gitti. Bir süre sonra gelip *İznik*'i kuşatan Porsuk, *Bizans*'ın müdahalesi üzerine çekilmek zorunda kaldı (1086/87). Öte yandan sultan Melikşah, Porsuk'tan sonra, yine ilerigelen *Selçuklu* emîrlerinden Bozan'ı da *İznik* seferine gönderdi. Bozan, *Bizans*'tan yardım alan Ebulkasım'ı *İznik*'te şiddetle kuşattı ise de şehri elegeçiremedi ve *Ulubat Gölü* taraflarına çekildi. Bütün bu olaylardan sonra Ebulkasım, *İznik* yönetiminin kendisine verilmesini sağlamak amacıyla, değerli armağanlarla *İsfahan*'a kadar giderek sultan Melikşah'ın huzuruna çıkmak istediyse de kabul edilmedi ve dolayısıyla *İznik* yönetimi hususundaki istediği de reddedildi. Böylece *İsfahan*'dan geri dönmek zorunda kalan Ebulkasım, yolda, emîr Bozan tarafından yakalanıp öldürüldü. Bu sıralarda *İznik*'te kardeşi Ebulgazi Hasan bulunuyordu.

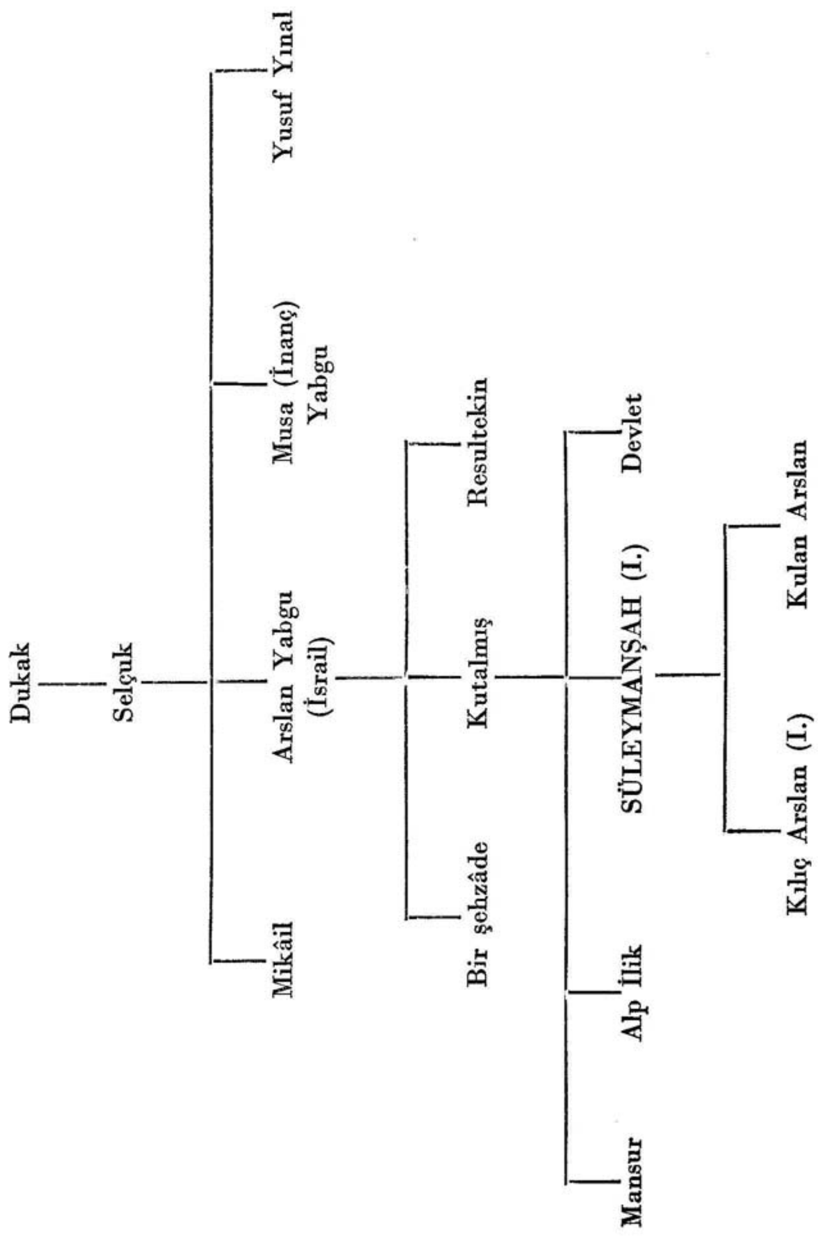
Süleymanşah'ın tarihî kişiliği

Anadolu'da ilk *Türk Devletini*, yani *Türkiye Selçuklu Devletini* kurma şerefine sahip olan Kutalmışoğlu Nâsıruddevle Ebulfevâris Rüknüddin Süleymanşah, ilgili kaynakların belirttikleri üzere, *Anadolu Fatihi* ve *Gazi* unvanlarını almıştır. Bu büyük *Türk* hükümdarının, *Doğu-Roma* ve daha sonra *Bizans* imparatorlarının çok sayıdaki kale ve müstahkem yerlerle savundukları *Anadolu*'nun fethedilip, bugün, üzerinde bağımsız bir devlet olarak yaşamakta olduğumuz bir *Türk Yurdu*, bir *Türkiye* haline getirilmesinde, çok şerefli ve eşsiz bir yeri vardır. Böylece *Anadolu'da* kalıcı ilk *Türk* devletini kurma şerefine sahip olan Süleymanşah'ın büyük *Türklük* bilinci, azmi, heyecanı ve eşsiz siyasî zekâsıyla giriştiği fetihler sonucunda, *Anadolu*'da *Türk* yerleşmesi geniş ölçüde gerçekleştirilmiştir. Süleymanşah'ın bu tarihî başarısından sonradır ki, 24 *Oğuz* boyuna mensup kalabalık *Türkmen* kitleleri, *Türkistan*, *Horasan* ve *Azerbaycan*'dan *Anadolu*'ya sevkedilerek yerleştirilmiş, böylece *Anadolu*'da Türk nüfusunun yerli halklara oranla hızla çoğalması sağlanmıştır. Dolayısıyla

bugün *Anadolu*'daki birçok bölge, yöre, ilçe, bucak, köy, ova, dağ, tepe, ırmak, çay ve derelerin Türkçe adları, o devirdeki şekillerini aynen korumaktadırlar. Böylece Süleymanşah'ın fethini tamamladığı *Anadolu'ya* bütün kültür varlıklarıyla bir millet halinde gelen *Türk*ler, bir yandan *Orta-Anadolu*'da ve *Adalar Denizi* kıyılarına kadar uzanan geniş ve verimli ovalarda yerleşip üretici durumuna gelirken, bir yandan da kuzeyde *Karadeniz*, güneyde *Akdeniz* kıyılarına doğru yayılıp yurt tutmuşlardır. Böylece *Anadolu*'da millî birlik ve beraberliği sağlayan Süleymanşah, ayrıca, gerçekleştirdiği başarılı fetih hareketlerinden başka, uyguladığı ekonomik politika, özellikle toprak rejimi *(mirî)* sonucunda, *Bizans* yönetiminde topraksız ve tutsak durumda bulunan yerli *Hıristiyan* köylüler, hür ve toprak sahibi olmuşlardır. Böylece *Anadolu*'da üretim arttığı gibi, *Hıristiyan* halk da *Selçuklu* yönetimine içtenlikle bağlanmış oldular. Daha sonraki *Türkiye Selçuklu* hükümdarları da Süleymanşah'ın ortaya koyduğu bu toprak rejimini aynen uygulamışlardır. Bunun sonucunda, başta Süleymanşah'ın kurduğu *Türkiye Selçuklu Devleti* olmak üzere, *Anadolu*'nun çeşitli bölgelerinde kurulan diğer irili-ufaklı *Türk Devletleri*'nin yönetimleri altına alınan *Anadolu*, artık tam anlamıyla *Türk* hâkimiyetine geçmiş ve ülkede, zengin ve mutlu bir yaşam sağlanmıştır. Bu mutlu sonuca ulaşılmasında, Süleymanşah'ın *Anadolu*'da *Türk birliği* kurarak, devletinin temellerini bu millî esas üzerinde inşa etmiş olmasının büyük ve önemli bir tarihî rolü olmuştur. Bu temeller o kadar sağlam bir şekilde atılmıştır ki, onun ölümünden (1086) babası I. Kılıç Arslan'ın tahta geçmesine (1092) kadar geçen altı yıl içinde devlet, hükümdarsız kalmasına rağmen, ciddi bir sarsıntı geçirmeden varlığını koruyabilmiştir. Bütün bunlarla birlikte Süleymanşah'ın başarılı fetihleri, *Akdeniz* ve *Adalar Denizi*'ne ulaşan *Türklere*, çeşitli *Avrupa* milletleriyle ilişki kurma imkânı verdiği gibi,

daha sonraki devirlerde *Avrupa* ortalarına kadar fetihler yapacak olan *Osmanlı Türkleri*'nin fetih plânlarına da öncülük yapmıştır. Böylece, bugün, üzerinde bağımsız bir devlet olarak yaşamakta olduğumuz *Anadolu*'da, *İlk Türk Devleti*'ni kurma şerefini haklı olarak kazanan *Ulu Hükümdar* ve *Büyük Devlet Adamı* Kutalmışoğlu Süleymanşah'ı milletçe en içten duygularla anıp yaşatmak, geçmişine sonderecede bağlı biz *Türkler* için millî bir görev olmalıdır.

Süleymanşah'ın Soykütüğü

KRONOLOJİ CETVELİ

	1025	II. Basil'in ölümü.
Nisan	**1041**	V. Mihail'in tahttan indirilişi.
	1042	*Nâvekiyye Türkmenlerinin Musul* emîri Karvaş ve müttefiklerini bozguna uğratmaları.
	1044	*Musul* emîri Karvaş ve müttefiklerinin *Nâvekiyye Türkmenlerini* bozguna uğratıp *Musul*'u geri almaları.
	1045	*Nâvekiyye Türkmenlerinin Van Gölü* bölgesi *Bizans* valisi Stephanos'u yenilgiye uğratmaları ve tutsak almaları; Liparit'in *Şeddadoğulları* topraklarını istilâsı.
	1047/48	*Bizanslıların Büyük Zap Suyu* savaşında *Selçuklu* kuvvetlerini yenilgiye uğratmaları ve şehzâde Hasan'ın şehit olması.
18 Eylül	**1048**	*Selçuklu* ordusunun *Hasankale* yörelerinde *Bizans* ordusunu yenilgiye uğratması ve Liparit'in tutsak alınması.
	1049/50	*Selçuklu-Bizans* barış antlaşmasının imzalanması.
	1054	Sultan Tuğrul'un *Anadolu* seferine başlaması.
	1055	Theodora'nın tahta geçişi.
	1057/58	*Selçuklu* şehzâde ve emîrlerinin *Anadolu*da akınlara girişmeleri; *Kars* ve *Anı* kalelerini kuşatmaları.
	1058	Emîr Dinar'ın şehit olması.

Kasım	**1058**	X. Konstantin Dukas'ın tahta geçişi.
	1059	Sultan Tuğrul'un buyruğuyla *Anadolu*'ya *Selçuklu* akınlarının yeniden başlaması; *Sivas*'ın elegeçirilmesi; *Macarların Bizans*'a saldırıları.
	1062	Sultan Tuğrul'un *Azerbaycan* ve *Erran*'a yeni bir seferi.
Eylül	**1063**	Sultan Tuğrul'un ölümü.
Şubat	**1064**	Sultan Alp Arslan'ın ilk *Anadolu* seferine başlaması.
Temmuz	**1064**	Sultan Alp Arslan'ın *Akşehir (Sefidşehr)*'i fethi.
Ağustos	**1064**	Sultan Alp Arslan'ın *Anı* kalesini fethi.
	1064	*Macarların Belgrad*'ı almaları.
	1063/64	Sultan Alp Arslan'ın Kutalmış'ı yenilgiye uğratması.
	1064/65	Horasan Sâlârı'nın *Urfa*'yı başarısız kuşatması.
	1065	*Oğuzların Tuna*'yı geçmeleri.
Ağustos	**1067**	Emîr Afşin'in *Antakya* yörelerine akınları ve *Haleb*'e gelişi.
	1067/68	Sultan Alp Arslan'ın ikinci *Anadolu* seferi.
Kasım	**1068**	Romanos Diogenes'in *Anadolu* ve *Kuzey-Suriye* seferi.
Nisan	**1069**	Emîr Savtekin'in *Gürcistan* seferi.
26 Ağustos	**1071**	Sultan Alp Arslan'ın *Malazgirt* zaferi, *Bizans* imparatoru Romanos Diogenes'in tutsak alınması.
	1073	Âsi Frank başbuğu Ursel'in Ionnes Dukas'ı yenilgiye uğratıp tutsak alması.
	1073/74	*Suriye* ve *Filistin Selçuklu* meliki Atsız'ın emîr Şöklü ve *Kutalmışoğulları*'nı *Taberiyye*'de yenilgiye uğratması ve tutsak alması.

	1074	Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın *Antakya* yörelerine akınları.
	1075	Süleymanşah'ın *İznik*'i fethi ve *Türkiye Selçuklu Devleti*'ni kurması.
	1078	Tutuş'un *Suriye* ve *Filistin Selçuklu Devleti* yönetimini eline alması.
	1080	*Azerbaycan*'dan kalabalık *Türkmen* kitlelerinin *Anadolu*'ya gelmesi.
	1081	Süleymanşah-Aleksios Komnenos arasında *Dragos Suyu Antlaşması*'nın yapılması; Aleksios Komnenos'un *Kuzey-Çin* hükümdarına bir elçi göndererek doğudan *Selçuklulara* saldırmasını önermesi.
	1083/84	Süleymanşah'ın *Çukurova* seferi.
Aralık	**1084**	Süleymanşah'ın *Antakya*'yı fethi.
	1085	Emîr Buldacı'nın *Elbistan-Behisni* yörelerini fethi; Artuk Bey'in *Suriye* ve *Filistin Selçuklu* hükümdarı Tutuş'un hizmetine girmesi.
Ocak	**1085**	Süleymanşah'ın *Antakya* kalesini fethi.
Haziran	**1085**	Süleymanşah-*Musul* emîri Müslim arasında yapılan *Kurzâhil* savaşı; Süleymanşah'ın *Haleb*'i kuşatması.
Nisan/Mayıs	**1086**	Süleymanşah'ın ikinci *Haleb* kuşatması.
Haziran	**1086**	Süleymanşah-Tutuş arasında yapılan *Aynu Seylem* savaşı ve Süleymanşah'ın ölümü.
Ekim/Kasım	**1086**	Sultan Melikşah'ın *Kuzey-Suriye* seferi.
	1086/87	Emîr Porsuk'un *İznik*'i kuşatması.

BİBLİYOGRAFYA
(Seçme)

AKSARAYÎ, KERİMÜDDİN MAHMUD : *Müsameretü'l-ahbâr ve Müsâyeretü'l-ahyâr* (Yay. O. Turan), Ankara 1944 = TTK. Yay.

The Alexiad of Anna Comnena (İngilizce çev. E. R. A. Sewter) 1969 = Penguin Books.

CAHEN, CLAUDE : *La Prémiér Pénétration Turque en Asie Mineure* = Byzantion XVII (1946/48).

" " : *The Turkish invasion, The Selchukids* = A History of the Crusades I. Bölüm V. Philadelphia 1955.

" " : *Qutlumush et ses fils a vant l'Asie Mineure* = Islam XXXIX (1964).

" " : *Pre-Ottoman Turkey, A general survey of the material and spritual culture and history 1071–1330*, London 1968.

CRAEFE, E. : *İ. A.* "*Fatımîler*" mad.

ÇAĞATAY, NEŞET : *Fatımîler devletinin kuruluşu ve akideleri* = A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt VII (1970).

HONIGMANN, E. : *Bizans Devletinin Doğu Sınırı* (Türkçe Çev. F. Işıltan) İstanbul 1970 = İ. Ü. Ed. Fak. Yay.

KAFESOĞLU, İBRAHİM : *Doğu-Anadolu'ya ilk Selçuklu akını (1015–1021) ve Tarih'i ehemmiyeti* = Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953.

" " : *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953 = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.

" " : *Anadolu Selçuklu Devleti hangi tarihte kuruldu?* = İ. Ü. Edebiyat Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi Sayı X-XI (1979–80).

" " : *İ. A.* "*Selçuklular*" mad.

KÖYMEN, M. A. : *Tuğrul Bey ve Zamanı*. İstanbul 1976 M. E. B. Kültür Yay.

" " : *Alp Arslan ve Zamanı*. İstanbul 1972 M. E. B. Kültür Yay.

LAURENT, J. : *Byzance et les Turcs Seldjuocides jusqu'en 1081*. Nancy 1913.

OSTROGORSKY, G. : *Bizans Devleti Tarihi* (Türkçe çev. F. Işıltan) Ankara 1981 = TTK. Yay.

SEVİM, ALİ : *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi. Ankara 1983* = TTK. Yay.

" " : *Artukluların Soyu ve Artuk Bey'in Siyasî Faaliyetleri* = Belleten XXV/101.

" " : *Anadolu*'nun *Fethi. Selçuklular Dönemi, Ankara 1988* = TTK. Yay.

SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, EBU'L-MUZAFFER YUSUF : *Mir'âtü'z-zeman fî Tarihi'l-âyan* (Selçuklularla ilgili bölümlerini Yay. A. Sevim) Ank. 1968 = AÜ. DTCF. Yay.

SÜMER, FARUK : *Yıva Oğuz Boyuna Dair* = Türkiyat Mecmuası (TM) C. IX.

" " : *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları.* 2. Baskı = AÜ. DTCF. Yay.

TURAN, OSMAN : *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti.* İstanbul 1965 = TKA. Yay.

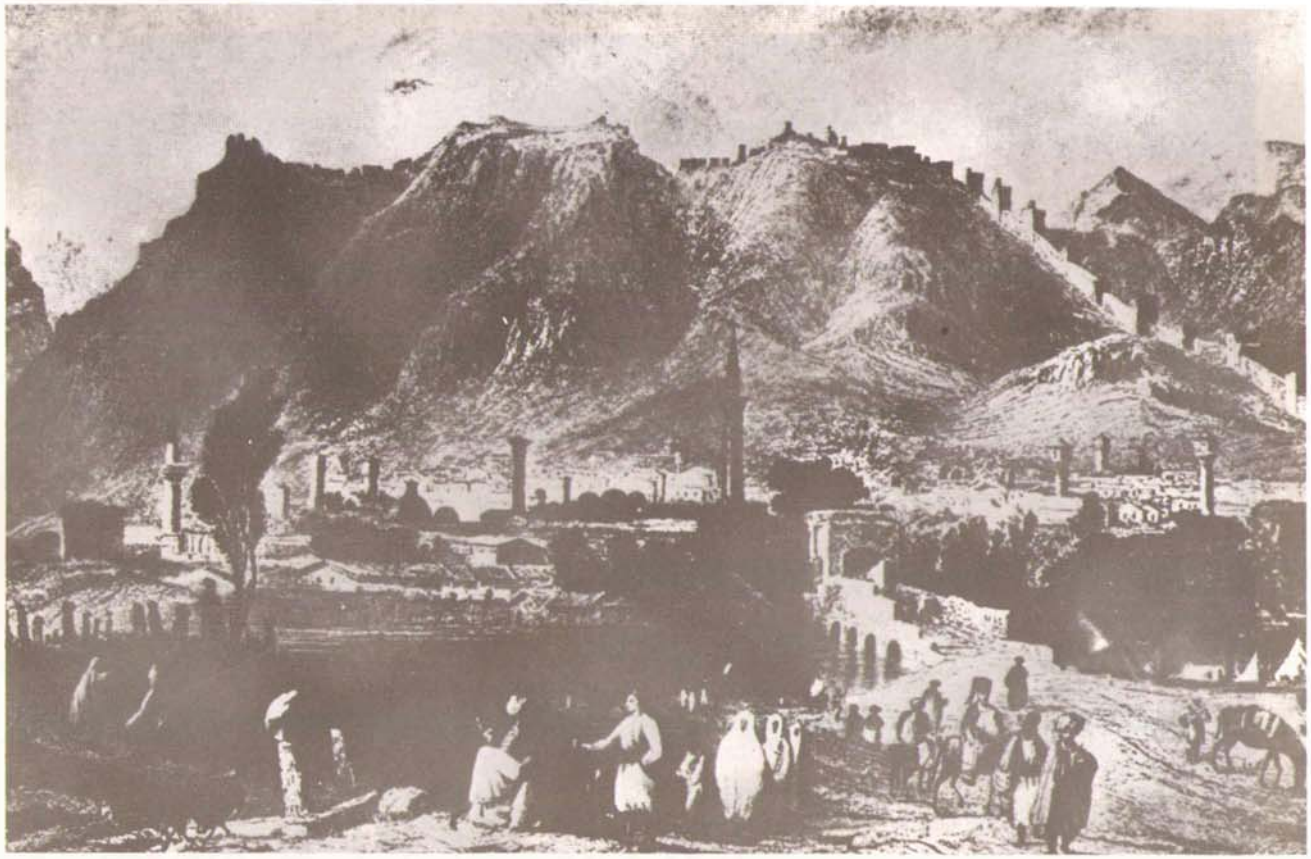
" " : *Selçuklular Zamanında Türkiye,* İstanbul 1971 = Turan Neşriyat Yurdu Yay.

YİNANÇ, MÜKRİMİN HALİL : *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu*'nun *Fethi.* İstanbul 1944 = İÜ. Edebiyat Fakültesi Yay.

GENEL DİZİN

İznik Kalesi (Müller-Wiener, Castles)

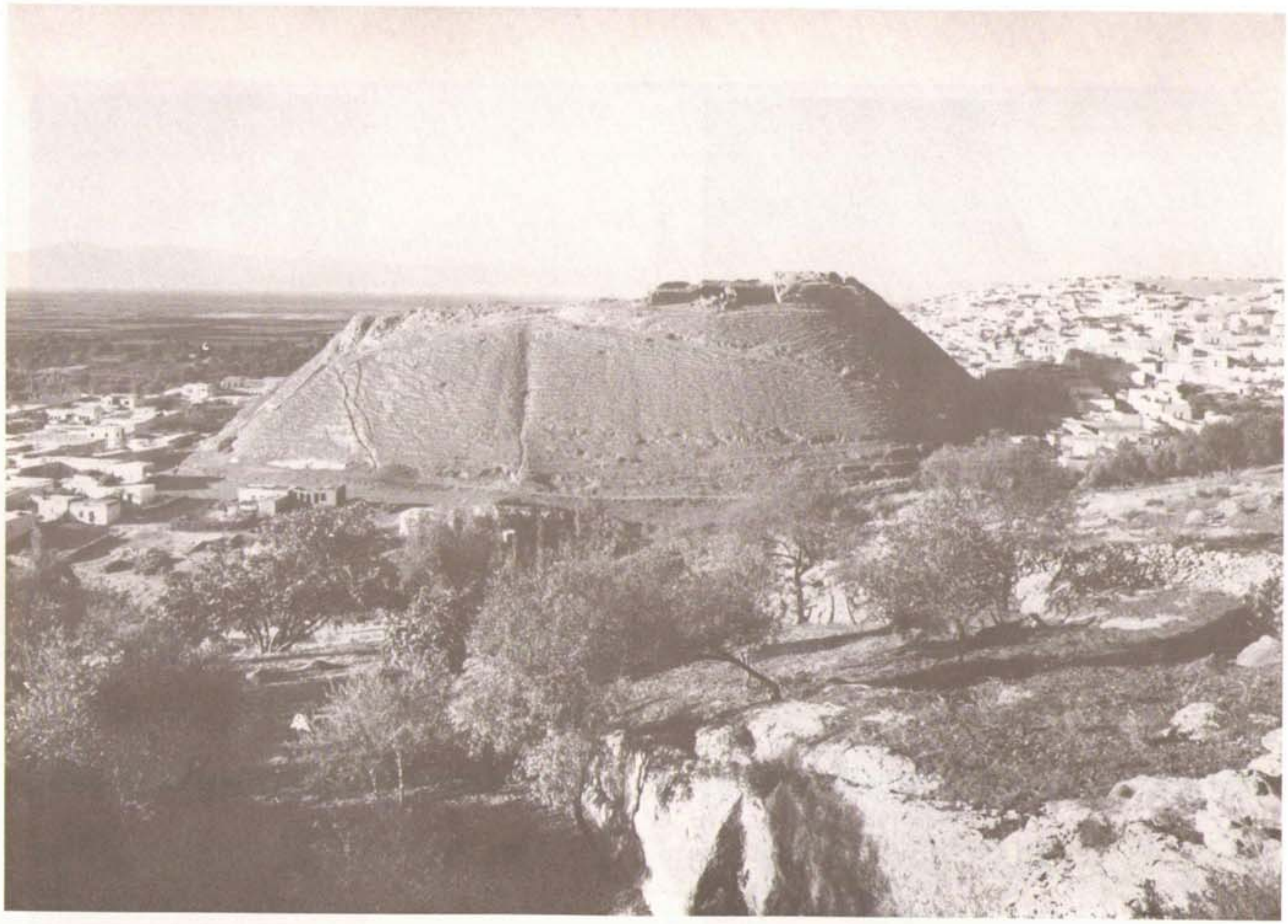
Antakya Kalesi (Runciman)

Tilbeşar, Kuzey-Doğu'dan görünüşü (Archi, vd., Gaziantep e la sua regione)

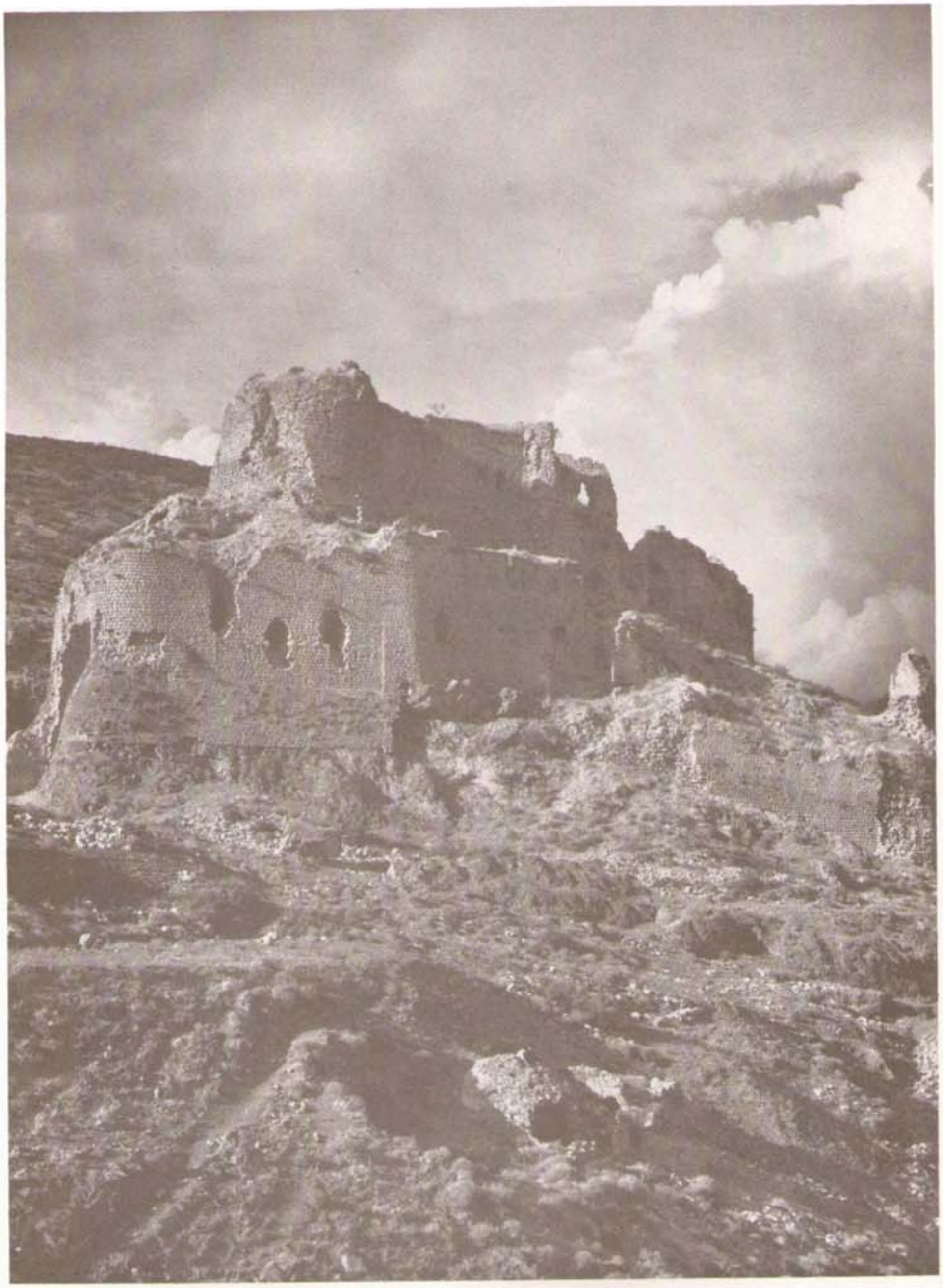
Tilbeşar, Ortaçağ Kalesi kalıntıları (Archi, vd., Gaziantep e la sua regione)

Hârim Kalesi (Müller-Wiener, Castles)

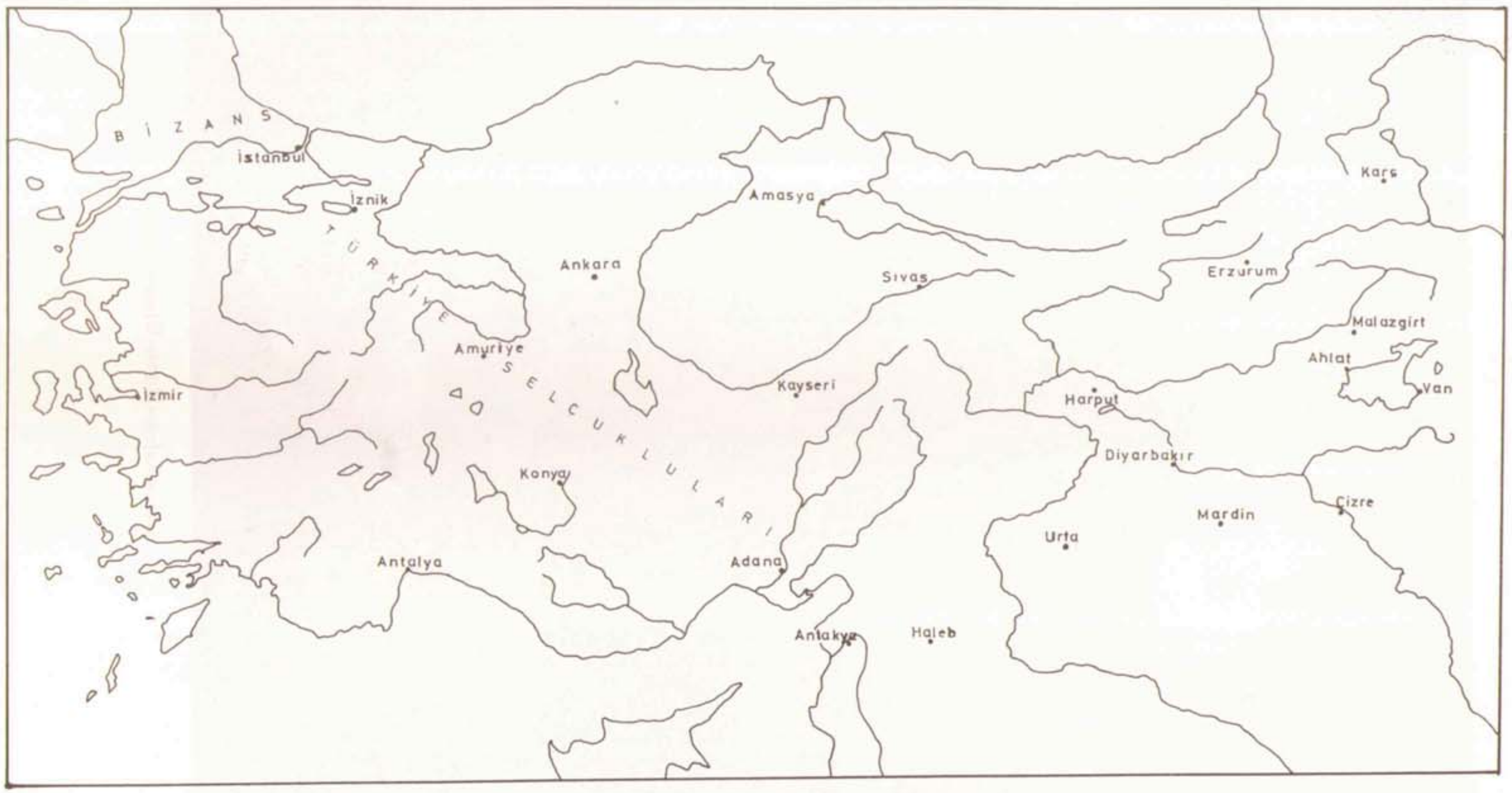
Gaziantep Kalesi (TTK, C.A. Alagöz Arşivi)

Bagras Kalesi (Müller-Wiener, Castles)

Bagras Kalesi (Müller-Wiener, Castles)

BİZANS
İstanbul
İznik
TÜRKİYE SELÇUKLULARI
İzmir
Ankara
Amuriye
Konya
Antalya
Amasya
Sıvas
Kayseri
Adana
Antakya
Haleb
Erzurum
Kars
Malazgirt
Ahlat
Van
Harput
Diyarbakır
Mardin
Cizre
Urfa

cizgiliforum.com
Havatta Oldum ki şuna kani ,
Musiki oluyor tahsile mani .
Arşipel